

IVF Merkezlerinde Tedavi Pratiklerine Üçüncü Kişilerin Dahil Edilmesine İlişkin Fıkhi Bir Değerlendirme: İran ve Kuzey Kıbrıs Örneği

A Jurisprudential Evaluation of the Involvement of Third Parties in Treatment Practices at IVF Centers: The Case of Iran and Northern Cyprus

Ülfet Görgülü^{1*}

Fatma Zehra Özasan²

¹ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, ulfet.gorgulu@hbv.edu.tr
<https://ror.org/05mskc574>

² Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, fatma.aydin826@hbv.edu.tr
<https://ror.org/05mskc574>

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 10.10.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 31.03.2026
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 10.06.2026

Öz: Bu çalışma, İran İslam Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren tüp bebek (IVF) merkezlerinden bir kısmının web sitelerinden elde edilen veriler üzerinden, "tedavi" kapsamında sunulan bazı uygulamaların meşru sınırlarla ilişkisini fıkhi açıdan incelemektedir. Evli çiftlerin kendi üreme hücreleri ile oluşturulan embriyonun anne adayının rahmine yerleştirilmesiyle gerçekleştirilen in vitro fertilizasyon günümüz Sünnî İslam hukukçularının büyük çoğunluğu tarafından caiz görülürken, tüp bebekte gamet ve embriyo donasyonu ile taşıyıcı annelik gibi üçüncü kişilerin katkısına dayalı uygulamalar ise nesep karışıklığına ve çarpık aile ilişkilerinin oluşmasına yol açması gibi nedenlerle gayri meşru kabul edilmektedir. Buna karşılık Ayetullah Hamaneî'nin konuya dair fetvası doğrultusunda, Şii alimler arasında belirgin kanaat gamet ve embriyo bağıışı, taşıyıcı annelik gibi yöntemlerin caiz olduğu yönündedir. Söz konusu yöntemler İran'da yasal zeminde uygulanmaktadır. Konuyla ilgili liberal mevzuata sahip Kuzey Kıbrıs'ta da üreme hücreleri ve embriyo donasyonu ile taşıyıcı anneliğin serbest olduğu, ülkenin uluslararası üreme turizminin merkez noktalarından biri haline geldiği görülmektedir. Çalışmamızın amacı, söz konusu uygulamaların sadece tıbbi bir tedavi meselesi olmadığını, bunun yanı sıra fıkhi boyuttan nesil emniyetinin ihlal edilmesi, aile kurumunun zedelenme ihtimali, çocuk hak ve yararının gözetilmemesi, insan bedeninin saygınlığına zarar vermesi gibi çok yönlü sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktır. Doküman inceleme ve veri analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada sonuç olarak çocuk sahibi olma anlaşılır ve meşru bir istek olmakla birlikte buna ulaşmak için kullanılan araçların da meşru olmasına dikkat edilmesi gerektiği, üçüncü taraflara ait gamet, embriyo ya da rahim kullanımının tedavi kavramının istismarı anlamına geldiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku (Fıkıh), Nesep, Aile Yapısı, Tüp Bebek, Gamet ve Embriyo Bağıışı, Taşıyıcı Annelik.

Abstract: This study examines, from a jurisprudential perspective, the relationship between certain practices presented under the category of "treatment" on the websites of some in vitro fertilization (IVF) centers operating in Iran and Northern Cyprus, and the boundaries of legitimacy. IVF, which involves placing an embryo created from the reproductive cells of a married couple into the uterus of the prospective mother, is considered permissible by the vast majority of contemporary Sunni Islamic jurists. Practices involving third parties, such as gamete and embryo donation or surrogacy, are deemed unlawful. The primary reasons cited for this prohibition are the potential confusion of lineage and the emergence of disrupted/irregular family relations. In contrast, based on Ayatollah Khamenei's fatwa on the matter, the prominent view among Shi'i scholars is that methods such as gamete-embryo donation and surrogacy are permissible. These methods are legally practiced in Iran. Similarly, in Northern Cyprus, where a comparatively liberal regulatory framework is in force, gamete and embryo donation as well as surrogacy are permitted, and the country has increasingly become a hub for international reproductive tourism. The aim of this study is to demonstrate that such practices are not merely a matter of medical treatment but also have multifaceted implications from a jurisprudential perspective, such as the violation of lineage security, the undermining of the family institution, the neglect of children's rights and best interests, and harm to the dignity of the human body. Conducted through document review and data analysis, the study concludes that although the desire of married couples to have children is both understandable and legitimate, the means employed to achieve this goal must also remain within the bounds of legitimacy. It emphasizes that the use of third-party gametes, embryos, or wombs constitutes an abuse of the very concept of treatment.

Keywords: Islamic Law (Fiqh), Lineage (Nasab), Family Structure, In Vitro Fertilization (IVF), Gamete and Embryo Donation, Surrogacy.

Giriş

İn vitro fertilizasyon (IVF), popüler ismiyle “tüp bebek” kadın üreme hücresi oositin (yumurta), erkek üreme hücresi sperm ile vücut dışında, laboratuvar ortamında döllenmesi ve oluşan embriyonun uterusu (rahim) nakledilmesini içeren yardımcı üreme tekniğidir.¹ IVF uygulamaları kısırlık sorunu yaşayan çiftler için umut ışığı olmuş, normal yoldan çocukları olmayan pek çok ailenin bu yöntemle çocukları dünyaya gelmiştir. Bununla birlikte IVF, yumurta, sperm, embriyo donasyonu/bağışı ve taşıyıcı annelik yoluyla evlilik dışında da bireylerin çocuk sahibi olabilmesine imkân tanıyarak karmaşık aile ve akrabalık ilişkilerinin doğması ihtimaline zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde birçok ülke IVF uygulamalarına ilişkin yasal düzenlemeler oluşturmuştur.

Türkiye’de yardımcı üreme teknolojilerinin kullanımına dair esaslar, “Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik”² ile belirlenmiştir. Söz konusu yönetmelikte bu tür tedavi yöntemlerinin sadece evli çiftler arasında (md.1) ve ayrıca yalnızca kendi üreme hücreleri kullanılarak uygulanabileceği (Ek-17/md.4) hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla üçüncü kişilere ait gamet veya embriyo kullanımı açıkça yasaklanmıştır. Ayrıca 7151 sayılı Kanun’un³ 16. maddesi ile 2238 sayılı “Organ ve Doku Nakli Hakkında Kanun”da⁴ yer alan ek madde 1 uyarınca, üçüncü şahıslardan temin edilen üreme hücreleri ve embriyoların bağışı, alım-satımı ve kullanımı yasaklanmıştır. Söz konusu düzenlemeler nesep emniyetinin temini yanında toplumsal ve dinî değerlerin korunması bakımından da önem arz etmektedir.

Dünya geneline bakıldığında IVF kapsamında gamet donasyonu ve taşıyıcı anneliğe ilişkin yasal mevzuatın ülkelere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. 2020 yılı itibarıyla Arnavutluk, Belarus, Belçika, Birleşik Krallık, Ermenistan, Hollanda, Gürcistan, İrlanda, Kıbrıs, Kuzey Makedonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Ukrayna ve Yunanistan’da taşıyıcı annelik ya açıkça yasal kabul edilmiş ya da mevzuat kapsamında açık bir yasak getirilmemiştir.⁵ Örneğin Gürcistan⁶ ve Ukrayna’da⁷ belli şartlarla ticari taşıyıcı anneliğin yasal zemini bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nin pek çok eyaletinde ticari taşıyıcı anneliğe açık ya da dolaylı biçimde izin verilmektedir.⁸ Almanya,⁹ Fransa,¹⁰ ve İtalya¹¹ taşıyıcı anneliğin yasak olduğu ülkelere örnektir. Kanada’da da gönüllü (İng. altruistic) taşıyıcı annelik, Quebec hariç tüm eyaletlerde yasal iken, ticari taşıyıcı annelik uygulamaları ülke genelinde yasaktır.¹²

IVF’te sperm ve yumurta donasyonuna ilişkin düzenlemeler de benzer biçimde farklılık göstermektedir. Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda sperm donasyonu bazılarında anonim bazılarında anonim olmayan şekillerde serbesttir.¹³ Yumurta donasyonu ise Almanya,¹⁴ ve İsviçre’de¹⁵

1 U.S. National Library of Medicine, “In vitro fertilization”, *MedlinePlus* (Erişim 06 Ocak 2026).

2 Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTE), *Resmî Gazete* 29135 (30 Eylül 2014), md. 1.

3 Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *Resmî Gazete* 30616 (15 Kasım 2018), Kanun No. 7151.

4 Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında, *Resmî Gazete* 16655 (29 Mayıs 1979), Kanun No. 2238.

5 Calhaz-Jorge vd., “Survey on ART and IUI: legislation, regulation, funding and registries in European countries: The European IVF-monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE)”, *Human Reproduction Open* 2020/1 (01 Ocak 2020), 1-15.

6 Law of Georgia on Health Care (LGHC), *Parliamentary Gazette* (10 Aralık 1997), Art. 143.

7 Family Code of Ukraine (FCU), *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (10 Ocak 2002), Art. 123.

8 California Family Code Division 12, Part 7 (Cal. Fam. Code, Div. 12, Pt. 7), *California Legislative Information* (01 Ocak 2013); Kiran M. Perkins vd., “Differences in the Utilization of Gestational Surrogacy between States in the U.S”, *Reproductive Biomedicine & Society Online* 5 (Nisan 2018), 1-4.

9 Gesetz zum Schutz von Embryonen - Embryonenschutzgesetz (ESchG), *Bundesgesetzblatt* (13 Aralık 1990), Abs. 1 Nr. 7.

10 Code civil, *Journal officiel de la République française* (30 Temmuz 1994), Art. 16-7.

11 Corte Costituzionale (Italian Constitutional Court), K. 162/2014 (Erişim 06 Ocak 2026).

12 Assisted Human Reproduction Act (AHRA), (29 Mart 2004), c. 2, sec. 6-7; Francoise Baylis, “Canada’s Prohibition on Payment for Surrogacy, Eggs, and Sperm”, *Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada* 40/12 (01 Aralık 2018), 1569-1570; Pedro Brandão - Nicolás Garrido, “Commercial Surrogacy: An Overview”, *RBGO Gynecology & Obstetrics* 44/12 (29 Aralık 2022), 1141-1158.

13 European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), *Comparative Analysis of Medically Assisted Reproduction in the EU* (Brussels: European Society of Human Reproduction and Embryology, 2018), 28, 29.

14 ESchG, Abs. 1 Nr. 1.

15 Federal Act on Medically Assisted Reproduction (FMedRA), *Fedlex (Swiss Confederation)* SR 810.11 (18 Aralık 1998), Ch. 2 S. 1 Art. 4.

yasak iken, Hırvatistan,¹⁶ İrlanda¹⁷ ve İtalya¹⁸ gibi ülkelerde yasaldır.¹⁹

Yasal engeller ya da kısıtlamalar, kendi ülkelerinde söz konusu uygulamalara erişim sağlayamayan bireyleri, yasal sınırlamaların daha esnek olduğu veya bulunmadığı ülkelere yönlendirmiştir. Bu durum literatürde “sınır ötesi üreme hizmetleri” (Cross Border Reproductive Care - CBRC) veya “üreme-doğurganlık turizmi” (reproductive tourism) olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Türkiye 2010’da vatandaşlarının üçüncü kişilerden üreme yardımı almak üzere sınır ötesi seyahatlerini yasayla düzenleyen ilk ülke olmuştur.²¹ Üreme turizmi hukuki, etik ve dinî yönden pek çok sorunu beraberinde getirmiş, konuyla ilgili yapılan çalışmalarda sınır ötesi üreme uygulamalarının insan hakları, çocuk hakları, ahlaki yükümlülük gibi çeşitli açılardan ciddi tartışmalara yol açtığı ortaya konulmuştur.²²

Türkiye’nin iki komşusu, Kuzey Kıbrıs’ta²³ gamet ve embriyo, İran’da²⁴ da embriyo bağışının yasal olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin Türkiye’ye coğrafi olarak yakın olması, uygulama maliyetlerinin birçok ülkeye kıyasla daha düşük düzeyde seyretmesi ve özellikle Kuzey Kıbrıs’a Türk vatandaşlarının pasaportsuz seyahat edebilmesi gibi etkenler, söz konusu ülkeleri üreme turizmi açısından öne çıkan destinasyonlar hâline getirmektedir. Kuzey Kıbrıs’ta 2009’daki düzenlemeyle Türkiye vatandaşlarına gamet bağış yasağı getirilmiştir.²⁵ Bununla birlikte Türkiye’den Kuzey Kıbrıs’a üreme amaçlı seyahati konu edinen araştırmasında Mutlu, Kuzey Kıbrıs’ın, (donör gametler vb.) konvansiyonel olmayan yollarla üremenin sağlanmasında Türk halkı için tartışmalı bir alan olduğunu belirtmektedir.²⁶

Bu çalışma ile Kuzey Kıbrıs ve İran’da faaliyet gösteren bazı IVF merkezlerinde “tedavi” başlığı altında sunulan ve üçüncü kişileri de üremeye dahil eden uygulamaların dinî boyutunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Söz konusu sitelerin tedavi söyleminin çözümlemesi ve Sünnî-Şîî fikhî perspektiften ele alınması çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemine dayanan çalışmada, her iki ülkedeki tanınırlığı yüksek olan IVF merkezlerinin açık erişimli internet siteleri incelenerek, elde edilen veriler fikhî açıdan analiz edilecektir. Bu bağlamda öncelikle tedavi kavramı çerçevesinde yardımcı üreme teknikleri fikhî perspektiften ele alınacak, ardından söz konusu merkezlerin tedavi kapsamında sunduğu hizmetlere değinilecek, ilgili uygulamaların yol açtığı sonuçlar dinî meşruiyet açısından değerlendirilecektir.

1. Fıkhi Perspektiften Tedavi ve Yardımcı Üreme Teknikleri

İslam’da tedaviye başvurma ve sağlıklı yaşamaya yönelik tedbirler meşru kabul edilmiştir.²⁷ Fakihler, yaşadıkları dönemin tıbbî bilgi ve uygulamalarını ve bunların olumlu sonuç verme ihtimalini göz önünde bulundurarak tedavinin hükmü konusunda farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.²⁸ Bununla

16 Law on Medically Assisted Fertilisation-Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji (Croatian MAR Act 2012), *Official Gazette (Narodne novine)* No. 86/2012 (27 Temmuz 2012), Arts. 18-20.

17 Health (Assisted Human Reproduction) Act 2024 (AHR), *Irish Statute Book* (02 Temmuz 2024), Act. No: 18.

18 Corte cost., “Judgment No. 162/2014”, K. 162/2014.

19 European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE), *Comparative Analysis of Medically Assisted Reproduction in the EU*, 30-31; Calhaz-Jorge vd., “Survey on ART and IUI”.

20 Mahmoud Salama vd., “Cross border reproductive care (CBRC): a growing global phenomenon with multidimensional implications (a systematic and critical review)”, *Journal of Assisted Reproduction and Genetics* 35/7 (Temmuz 2018), 1277-1288; Burcu Mutlu, *Transnational Biopolitics and Family-Making in Secrecy: An Ethnography of Reproductive Travel from Turkey to Northern Cyprus* (Cambridge, MA, USA: Massachusetts Institute of Technology, PhD Thesis, 2019), 16-17; Zeynep B. Gürtin, “Banning reproductive travel: Turkey’s ART legislation and third-party assisted reproduction”, *Reproductive BioMedicine Online* 23 (2011), 555-564.

21 ÜYTE Resmî Gazete 27513 (6 Mart 2010), md. 18/6; Gürtin, “Banning reproductive travel: Turkey’s ART legislation and third-party assisted reproduction”, 555.

22 Marcia C. Inhorn - Zeynep B. Gürtin, “Cross-Border Reproductive Care: A Future Research Agenda”, *Reproductive BioMedicine Online* 23/5 (01 Kasım 2011), 665-676; Ethics Committee of the American Society for Reproductive Medicine, “Cross-Border Reproductive Care: An Ethics Committee Opinion”, *Fertility and Sterility* 117/5 (Mayıs 2022), 954-962; Ülfet Görgülü - Zekiye Demir, “Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi - Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-”, *Journal of Analytic Divinity* 7/1 (15 Haziran 2023), 9-28.

23 İnsan Hücre, Doku ve Organ Nakliyle İlgili Kuralları Düzenleyen Yasa, *KKTC Resmî Gazete EK III* 80 (21 Haziran 2016), md. 17-20.

24 İran’da 1999’da dinî lider Ali Hamane’i’nin üçüncü tarafların katkısı olan yöntemlerden biri olarak embriyo bağışına cevaz vermesinin ardından, parlamento tarafından hazırlanan kanunla birlikte uygulamaya yasal zemin oluşturulmuştur. Bk. İran İslam Cumhuriyeti İslami Şura Meclisi, *Kanun-i Nahve-i Ehda-i Cenîn be Zevceyn-i Nâbârûr* (20 Temmuz 2003).

25 Özel Hastahane, Özel Klinik, Özel Dispanser ve Özel Muayenehaneler (Denetim) Yasası – Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Tüzüğü, *KKTC Resmî Gazete Ek III Tebliğ ve İlanlar* (26 Ağustos 2009), md. 15/3.

26 Mutlu, *Transnational Biopolitics and Family-Making in Secrecy*, 32.

27 Ebu’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc Müslim, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (Beyrût: y.y., 1430), “Selam”, 69; Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, nşr. Şuayb Arnavut ve dğr. (Beyrût: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009), “Tıb”, 1; Abdullah Kahraman, “Tedavi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/254.

28 Tuba Erkoç Baydar, *Bu Can Kimin?* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 236.

birlikte hangi uygulamaların tedavi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği fıkhî hükmün belirlenmesi için önem arz etmektedir. Bu uygulamalardan biri de tüp bebek yöntemidir.

İslam anlayışında çocuk sahibi olma ve neslin devamı evliliğin temel amaçlarından biri olup teşvik edilmiştir.²⁹ Çocuk sahibi olma isteği meşru bir gayedir. Çeşitli nedenlerle doğal yoldan çocuk sahibi olamayan infertil kimselerin tedavi cihetine gitmeleri evliliğin maslahatına uygun görülür. Bu kimselerin yardımcı üreme tekniklerine başvurmalarının fıkhî hükmü tartışılırken bu husus belirleyici bir saik olarak öne çıkmaktadır. Çağdaş fetva kurullarının ve Sünnî alimlerin konuyla ilgili görüşlerine bakıldığında, çoğunluğun tüp bebek yöntemini tedavi kapsamında ve olumlu bir gelişme olarak karşıladığı görülür. Örneğin çocuk sahibi olmayı bir ihtiyaç olarak konumlandıran Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî'ye bağlı el-Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî'nin tüp bebekle ilgili kararında "söz konusu ihtiyacın giderilmesi adına, fitri ve şer'i ölçülere uygun düşen mubah yapay döllenme yöntemleri aracılığıyla eşlerin tedavi yoluna başvurmalarının caiz olduğu" ifade edilmiştir. Ayrıca tedavi ihtiyacı, kadının bedeninde mahrem bölgelerinin (avret) açılmasını mubah kılan meşru bir gaye olarak görülmüş, açılmanın zaruret miktarınca olması gerektiği bildirilmiştir. Akademi aynı zamanda yapay döllenmede "gamet ve embriyoların karışmaması için azami dikkat gösterilmesini" tavsiye etmiş, üçüncü bir şahsın devreye girdiği yapay döllenmenin ise dinen haram olduğunu, ahlaki ve hukuki mahzurlar taşıdığını kaydetmiştir. İlgili kararda yapay döllenmeyle doğan çocuğun nesebinin üreme hücrelerinin sahibi eşlere bağlanacağı, aralarında miras ve diğer hükümlerin sabit olacağı da belirtilmiştir.³⁰

İslam Konferansı Teşkilatına bağlı Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî de "kocanın spermi ile karısının yumurtasının dışarıda döllendirilmesi ve aynı kadının rahmine yerleştirilmesi yönteminin ihtiyaç durumunda başvurulabilecek tedavi karakteri taşıyan, dinî ilkelere de ters düşmeyen bir yol olduğunu" karara bağlamıştır.³¹ Akademinin yapay döllenmeyle ilgili oturumunda, tüp bebek tedavisinde artan embriyoların başkasına verilmesinin, neseplerin karışmasına neden olacağı gerekçesiyle dinen caiz görülmeyeceği ifade edilmiştir.³²

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuya ilişkin kararında da "Döllendirilecek yumurta ve spermin her ikisinin de nikâhlı eşlere ait olması, yani bunlardan herhangi birisinin yabancıya ait olmaması; döllenmiş olan yumurtanın başka bir kadının rahminde değil de yumurtanın sahibi olan eşin rahminde gelişmesi" şartıyla tüp bebeğin caiz olduğu kaydedilmiştir. Öte yandan Kurul gamet ve embriyo donasyonuna ilişkin fetvasında "evliliği fiilen devam eden eşlerin dışında üçüncü şahıslara ait sperm, yumurta, embriyo ve rahmin kullanılmasının, çocuk sahibi olmanın evlilik kurumunun dışına taşınması, nesev ve nesil güvenliğinin zedelenmesi ve mahremiyet ilkelerinin ihlal edilmesi" gerekçesiyle caiz olmadığını beyan etmiştir.³³ Konuyla ilgili görüş bildiren İslam hukukçularının çoğunluğu da tüp bebek tedavisini zikredilen şartlar dahilinde caiz görmektedir.³⁴

İlgili fetva ve görüşlerde çocuk sahibi olmanın ihtiyaç kapsamında değerlendirildiği, tüp bebek uygulamasına bunu sağlayan bir tedavi olarak yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Sünnî anlayışta tekniğin uygulanmasının caiz olabilmesine ilişkin şartlar; doğal yoldan çocuk sahibi olunamaması, tedaviden yararlanacak kişilerin evli olması, embriyonun bu kişilerin üreme hücreleriyle oluşturulması ve anne adayının rahmine konulması, üçüncü kişilere ait gamet, embriyo ve rahmin kullanılmaması, diğer bir ifadeyle üremenin evlilik sınırları içinde kalması şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla üçüncü taraf üreme

29 İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru lhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1975), "Nikâh", 1; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmî'd-dîn* (Beyrût: Dâru'l-Marife, 1431), 2/24.

30 el-Mecmau'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî, *Karârâtü'l-Mecma'î'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî bi Mekketel-Mükerrreme* (1977-2010) (Mekke: Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, 2010), 160-164.

31 Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî, *Karârâtü ve tavsiiyyâtü Mecma'î'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî* (Cidde: Munazzamatü't-Teâvünî'l-İslâmî, 2020), 77.

32 Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî, *Mecelletü Mecma'î'l-Fıkhi'l-İslâmî* 3/1 (1987), 464.

33 *Sağlıkla İlgili Fetvalar*, haz. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 88.

34 Yusuf Karadâvî, *Min Hedyi'l-İslâm Fetâvâ Muâsıra* (Kahire: Dâru'l-Kalem, 2003), 3/513; Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhû* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1989), 3/559; Abdülkerim Zeydan, *el-Mufasssal fî ahkâmî'l-mer'e ve beyti'l-müslim* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 9/391; Ali Muhyiddin Karadâğî - Ali Yusuf Muhammedî, *Fikhu'l-kadâyât-t-tibbiyyeti'l-muâsıra* (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2006), 579; Ömer Çânim, *Ahkâmu'l-cenîn fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Cidde: Dâru'l-Endelüs el-Hadrâ, 2001), 248; Muhammed b. Hâil b. Çaylan el-Medhacî, *Ahkâmu'n-nevâzil fi'l-incâb* (Riyâd: Dâru Künnûzi lşbilyâ, 2009), 2/637-641; Hayreddin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Yayınları, 1995), 404.

yöntemleri (gamet, embriyo bağıışı, taşıyıcı annelik) cevaz kapsamı dışında bırakılmıştır.³⁵ Zira bu yöntemlerde nesebin karışması, aile ve miras hukukuna ilişkin doğabilecek sorunların yol açacağı mefsedet çocuk sahibi olma maslahatı ile çakışmaktadır. Zararın yarara baskın olduğu durumlarda mefsedetin önlenmesi maslahatın teminine öncelenir.

Şîf alimlerin genel olarak üreme hücreleri ve rahmin evli çifte ait olması şeklinde gerçekleşen yapay döllemeyi tedavi kapsamında caiz gördükleri kaydedilmektedir.³⁶ Tüp bebek işleminin kendisinde sakınca bulunmamakla birlikte haram bakış ve dokunmayı gerektirmesi nedeniyle, zaruret hâli dışında caiz olmadığı belirtilmektedir.³⁷ Üçüncü tarafın dahil olduğu üreme uygulamalarıyla ilgili ise Şîf ulemanın ictihadlarında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bir kısmı gamet bağıışını haram kabul ederken, bazıları ise belli şartlar dahilinde caiz görmüştür.

İran'ın sâbık dinî lideri Ayetullah Hamaneî ve bazı Şîf mercilere göre, embriyonun yasal olarak evli bir çiftin sperm ve yumurtasından oluşması şartıyla embriyo bağıışı caiz görülmüştür. Bu durumda çocuğun genetik olarak alıcı çifte değil, sperm veya yumurta bağıışısına ait olduğu belirtilmiştir.³⁸ Evli çiftlerin sperm ve yumurtasından oluşan embriyonun taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilmesinin de çoğu hukukçu tarafından caiz görüldüğü, Ayetullah Gorganî gibi bazı mercilerin ise buna karşı çıktığı kaydedilmektedir.³⁹ Bazı hukukçular bunun, yalnızca sperm sahibi ile rahim sahibi arasında geçici veya kalıcı olarak ve şartlarına uygun biçimde bir evlilik sözleşmesi yapılması halinde caiz olduğunu düşünmektedir.⁴⁰ Evli olmayan kimselerden gamet sağlanması durumunda ise böyle bir dölleme Şîf ulemanın bazılarına göre haram kabul edilmektedir. Buna karşılık İslam hukukunda bu yöntemin kullanımına dair bir yasağın bulunmadığı ve gamet bağıışının caiz olduğu görüşünü benimseyenler de bulunmaktadır.⁴¹

Embriyo bağıışı ve taşıyıcı anneliğin cevazına dair bu görüşlerin, ulemanın usûl-i fıkıh anlayışlarıyla ilişkisi bulunmaktadır. Çoğunlukla Ca'ferî (İmâmîyye) Şîliğinin esas alındığı İran'da fetvalar mezhebin usûlü çerçevesinde verilmektedir. Çağdaş Şîf merciler konuya ilişkin fetvalarında nasların yanı sıra akıl delilini de işletmişlerdir.⁴² Zira Şîf usul anlayışında nassın bulunmadığı konularda hüküm istinbatında başvurulacak delillerden biri de akıl delilidir.⁴³ Şîf/Ca'ferî usûl alimlerince akıl delili hüsn ve kubhun (iyi ve kötünün) aklılığı ile usûl-i ameliyye temelinde ele alınmıştır. Usûl-i ameliyye (uygulama ilkeleri), hakkında kat'î veya zannî bir delilde hükmü bulunamayan şer'î-amelî bir meselenin hükmünü istinbatta müctehidin uygulayacağı aklî ilkeleri ifade etmektedir. Bunlar berâet, istishab, ihtiyat gibi ilkelerdir.⁴⁴ Modern dönem Ca'ferî usûlünde berâet ve ibâha-i asliyye ilkesi birlikte değerlendirilmiş olup⁴⁵ berâet,

35 Doğal yoldan çocuğu olmayan eşler için bekar bir kadının ya da erkeğin nikâhlı ikinci eşinin taşıyıcı annelik yapmasını, dinin genel ilkeleriyle çelişmediği, süt annelik benzeri olduğu, çocuk sahibi olmanın zaruret derecesinde ihtiyaç olduğu gibi gerekçelerle caiz gören bazı araştırmacılar da bulunmaktadır. İlgili görüşler ve yöneltilen itirazlarla ilgili tartışmalar için bk. Arif Ali Arif, "Taşıyıcı Anne veya Kiralanmış Rahim İslami Bir Bakış", çev. Esra Rahat Özer, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17, İmam-ı Azam Ebu Hanife özel sayısı (2011), 389-414; Ayşe Şimşek, "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (30 Ekim 2014), 241-266.

36 Muhammed Mecid Abbas Talib - Muhammed Nuzri Firdavsi, "Hukmü't-telkîhi's-sînâi fi'l-fikhi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-Câmiati'l-İrâkiyye* 3/66 (2024), 125-129.

37 Ayetullah Ali Hamaneî, ""نلقیح مصنوعی"" (Erişim 06 Ocak 2026); Nâsır Mekârim Şîrâzî, *el-Fetâvâ'l-cedîde* (Erişim 21 Ocak 2026), 3/465.

38 Hamaneî, ""نلقیح مصنوعی""; Zohreh Behjati-Ardakani vd., "Embryo Donation in Iranian Legal System: A Critical Review", *Journal of Reproduction & Infertility* 16/3 (2015), 131.

39 Fatemeh Ghodrati - Naeimeh Tayebi, "Embryo Donation Law in Iran and Some Challenges in Determining the Rights of Donated Children: A Review", *Journal of Iranian Medical Council* 7/3 (2024), 401; IslamQuest, "آیا قرار دادن جنین حاصل از پیوند اسپرم و تخمک یک زن و شوهر در رحم زنی دیگر جایز است؟" (Erişim 06 Ocak 2026).

40 IslamQuest, "آیا قرار دادن جنین حاصل از پیوند اسپرم و تخمک یک زن و شوهر در رحم زنی دیگر جایز است؟".

41 Behjati-Ardakani vd., "Embryo Donation in Iranian Legal System", 131; Fatemeh Ghodrati, "Controversial Issues Regarding Conceiving Children through Sperm Donation: A Shia Perspective", *Journal of Midwifery and Reproductive Health* 11/4 (2023), 4001; IslamQuest, "آیا قرار دادن جنین حاصل از پیوند اسپرم و تخمک یک زن و شوهر در رحم زنی دیگر جایز است؟".

42 Shaikh Farid - Paul Schotsmans, "Gamete Donation: Ethical Divergences in Islamic Religious Thinking", *Asian Bioethics Review* 6/1 (2014), 28.

43 Muhammed b. Ahmed b. İdrîs, *Kitabu's-serâiri'l-hâvî li tahrîri'l-fetâvî*, nşr. Muhammed Mehdi el-Müsevi (Necef: Mektebetü'r-Ravzatü'l-Hayderiyye, ts.), 1/96.

44 Muhammed Rıza Muzaffer, *Usûlü'l-fikh* (Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1990), 4/270-272; Murtazâ Mutahharî, *el-Usûl*, çev. Hasan Ali el-Hâşimî (Beyrût: Dâru'l-Velâ, 2009), 63-64; Hüseyin Arı, *Bihbehânî Dönemi Ca'ferî Fıkıh Usûlünde Akıl Delili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 63-65.

45 Muhammed Cevâd Muğniyye, *İlmü usûli'l-fikh fi sebbihi'l-cedîd* (Beyrût: Dâru't-Teyyârî'l-Cedîd - Dâru'l-Cevâd, 1988), 256; Arı, *Bihbehânî Dönemi Ca'ferî Fıkıh Usûlünde Akıl Delili*, 64.

şer'î delil yokluğunda hükmün de bulunmadığını kabul etmek ve buna göre hareket etmektir.⁴⁶ İbaha da şer'î delilin yokluğuna dayanan şüphelerde geçerlidir, bu durumda haramlık ortadan kalkar.⁴⁷ Buna göre gamet bağışının yasaklığına dair şer'î delil bulunmamasının, bunun cevazına işaret olarak görüldüğü söylenebilir. Nitekim Ayetullah Hameneî'nin görüşüne göre, donasyon esnasında izin verilmeyen bakış veya dokunma gibi yasak durumlar söz konusu olmadığı takdirde, yapay dölleme üçüncü bir şahsın spermi ya da yumurtası kullanılabilir.⁴⁸ Ayetullah Sistanî de üçüncü şahıslara ait yumurta ve sperm bağışının kendi başına haram olmadığını, özel bölgelerin açılması, bakılması ve dokunulmasının haram olması nedeniyle ancak zorunluluk durumunda bu tedavinin caiz olacağını belirtmekte, çocuk sahibi olma ihtiyacını zorunluluk kapsamında görmektedir.⁴⁹

Buna karşın Ayetullah Nuri Hamedanî ise sperm donasyonunun caiz olmadığı görüşünü benimsemektedir.⁵⁰ Ayetullah Ebu'l-Kâsım b. Ali Ekber b. Hâşim Mûsevî el-Hûî de hangi sebeple olursa olsun sperm bağışının haram olma ihtimalinin uzak olmadığını belirtmiştir.⁵¹ Ayetullah Mekârim Şîrâzî, yabancı bir erkeğe ait spermin yabancı bir kadının rahmine enjekte edilmesinin hükmünün haram olduğunu belirtmekte, erkeğin eşiyle üreme hücrelerinin döllendirilip başka bir kadının rahmine yerleştirilmesini ise ilk durumdan farklı değerlendirmektedir. Ona göre bu durum haram bakış ve dokunmayı gerektirdiği için zaruret halleri dışında caiz değildir. Bununla birlikte çocuk meşrudur ve nesebi sperm ile yumurta sahiplerine nispet edilir ancak mirasçı olamaz, taşıyıcı anne ise süt anne hükmündedir. Taşıyıcı annenin evli ya da bekar olmasının, ücret alıp almaması durumlarının hükmü etkilemediğini de belirtmektedir.⁵² Görüldüğü üzere Şîi ulemanın konuya dair hem cevazına hem de haramlığına yönelik farklı görüşleri mevcuttur.

IVF'te üçüncü tarafın katılımını meşrulaştıran mercilere ait fetvalar, bağışçılar ve alıcıların hak ve sorumlulukları, doğacak çocuğun maslahatı, genetik kökenini bilme hakkı, uygulamanın yol açacağı risk ve zararlar, embriyonun ahlâki statüsü, ticarileşmesi, bağışçı anonimliği, çıkar çatışmaları gibi pek çok hususun ele alınmamış olması açısından eleştirilmiştir.⁵³

2. Tüp Bebek Merkezlerinde Üçüncü Kişilerin Dahil Olduğu Üreme Uygulamaları

İran ve Kuzey Kıbrıs'ta faaliyet gösteren, kendi beyanlarına göre belirli bir tanınırlığa sahip olan bazı tüp bebek merkezlerinin açık erişimli internet sitelerine bakıldığında, "tedavi" başlığı altında sunulan hizmetler arasında yumurta, sperm ve embriyo donasyonu ile taşıyıcı annelik uygulamalarının da yer aldığı görülmektedir. Bu bölümde, merkezlerin bu uygulamalara dair dikkat çeken açıklamalarına yer verilip araştırmanın temel tartışma alanları ortaya konulacaktır.

Merkezlerin açıklamalarına geçmeden önce her iki ülkede üçüncü taraf üreme uygulamalarıyla ilgili yasal duruma değinmek uygun olacaktır. İran Parlamentosu 2003 yılında çocuğu olmayan çiftlere embriyo bağışını düzenleyen yasayı kabul etmiş, 2004 yılında da uygulamaya ilişkin yönetmelik yürürlüğe konmuştur. Yasada sadece embriyo bağışı ele alınmış, gamet bağışından bahsedilmemiştir. Yasada yer verilmeyen hususlarda Anayasanın 167. maddesi uyarınca dinî mercilerin fetvalarına başvurulabilmektedir.⁵⁴ İran'da bazı tüp bebek kliniklerinde gamet bağışı uygulaması, bunu meşru kabul eden bir kısım fetvalara dayanarak gerçekleştirilmektedir.⁵⁵ İlgili yasanın birinci maddesine göre sadece evli çiftler embriyo bağışında bulunabilmekte, bağışlanan embriyoların tüp bebek yöntemiyle elde edilmiş olması ve bağışçı

46 Hayreddin Karaman, "Ca'feriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/8.

47 Muğniyye, *İlmü usûli'l-fıkh fı sebbihî'l-cedid*, 256.

48 Ayetullah Ali Hamaneî, "تلقیح مصنوعی" (Erişim 06 Ocak 2026).

49 Al-Sayyid Ali Al-Husseini Al-Sistani, "لقاح مصنوعی" (Erişim 27 Ocak 2026).

50 IslamQuest, "آیا قرار دادن جنین حاصل از پیوند اسپرم و تخمک یک زن و شوهر در رحم زنی دیگر جایز است؟".

51 Müessesü'l-İmam el-Hûî, "Mesâil fi't-tıb" (Erişim 21 Ocak 2026), 966.

52 Nâsir Mekârim Şîrâzî, *el-Fetâvâ'l-cedide* (Erişim 21 Ocak 2026), 3/466.

53 Farid - Schotsmans, "Gamete Donation: Ethical Divergences in Islamic Religious Thinking", 33.

54 Ghodrati, "Controversial Issues Regarding Conceiving Children through Sperm Donation: A Shia Perspective", 4002; Reza Omani Samania vd., "Debate in Embryo Donation: Embryo Donation or Both-Gamete Donation?", *Reproductive Biomedicine Online* 19/1 (2009), 29-33.

55 Behjati-Ardakani vd., "Embryo Donation in Iranian Legal System", 131.

çiftin yazılı rızasıyla alıcı kadının rahmine transferi gerekmektedir.⁵⁶ Ancak klinik uygulamalarda her zaman buna riayet edilmediği anlaşılmaktadır. Alıcı ve embriyo bağış yoluyla doğan çocuk arasındaki ilişki Kanunun 3. maddesiyle düzenlenmiş, çocuk ve embriyo alıcıları arasındaki hak ve yükümlülükler velayet, yetiştirme, nafaka ve saygı ile sınırlandırılmış, -çocuk genetik olarak donörlere ait sayıldığından- alıcı ile aralarında soy ve miras ilişkisi kurulmamıştır.⁵⁷ Söz konusu yasa pek çok eksiklikleri yanında özellikle nesep ve miras konusunda netlikten yoksun olması açısından eleştirilmektedir.⁵⁸ Donörlerin kimliğine dair bilgilerin gizliliği nedeniyle, genetik ebeveynler ile çocuk arasında akrabalık ilişkisinin belirlenemediği, bunun da ebeveynliğin ispat edilememesi ve aralarında mirasın imkansızlığı sorununa yol açtığı tenkidi getirilmektedir.⁵⁹

Kuzey Kıbrıs'ta ise yardımcı üreme tedavilerinde gamet bağış, taşıyıcı annelik gibi bazı yöntemler yönetmelikler ve fiilî uygulamalarla serbest bırakılmıştır. İlgili yasada vericilerin seçimi, kriterleri, merkezin bağışta uyması gereken şartlar, yapılması gerekli tetkikler gibi detaylara yer verilmiştir.⁶⁰ Aynı yasada doğuştan uterusun yokluğu, alınmış olması, uterusun doğumsal anomalileri, uterusun düzeltilemez olması ve kadının hayatını tehlikeye atabileceği tıbbi durumların bulunması halinde taşıyıcı anne kullanımına izin verilmiş, taşıyıcı anne ile ilgili bazı kriterler belirlenmiştir.⁶¹

2.1. Yumurta Donasyonu

Yumurta donasyonu "donör/bağışçı bir kadının yumurtasını çocuk sahibi olmak isteyen bir başka kadın için vermesi"⁶² işlemidir. Kadının doğal yolla gebe kalamaması, erken menopoza girmesi, düşük yumurta rezervine sahip olması, yumurtaların kalitesinin ve sayısının düşüklüğü, doğuştan yumurtalıklarının bulunmaması, kemoterapi, radyoterapi, travma benzeri nedenlerle yumurtalıklarını kaybetmesi, genetik bozukluklar, tekrarlayan düşük öyküleri gibi durumlar donör yumurta kullanma sebepleri arasında zikredilmektedir.⁶³

TebMedTourism adlı şirket kendisini İran'ın en tanınmış üreme turizmi sağlayıcılarından biri olarak nitelendirmektedir. İnternet sitesinde, gamet donasyonu, taşıyıcı annelik gibi yardımcı üreme teknolojilerinin, İran'daki tüp bebek merkezlerinde Batı ülkeleriyle kıyaslanabilecek düzeyde yüksek kalite standartlarıyla ve yasal çerçevede gerçekleştirildiği beyan edilmektedir.⁶⁴ Şirketin açıklamalarında yumurta donasyonu alanında İran'ın avantajlı yasal düzenlemelere sahip bir ülke olduğu,⁶⁵ yumurtaların genç ve sağlıklı kadınlardan temin edildiği, emekleri karşılığında kadınlara belli bir ücret ödendiği, maliyetin yaklaşık 6000 ABD doları civarında olduğu, bağışçı ve alıcının anonim kalma veya kimliğini açıklama tercihinin bulunduğu kaydedilmiştir.⁶⁶

Benzer şekilde İran'ın en tecrübeli sağlık turizmi şirketlerinden olduğunu ileri süren Raadina Health'in web portalında, İran'da uygulanan infertilite tedavileri açıklanırken yumurta bağışının fıkhi hükmüne de yer verilmekte, uygulamanın caiz olduğu, fakat bu konuda Sünnî ve Şiî Müslümanlar arasında görüş ayrılıklarının bulunduğu, Şiî yaklaşımın bu konuda daha esnek olduğu belirtilmektedir. Şirket tarafından çocuk sahibi olamayan çiftlere yumurta bağışının çözüm sunduğu, İslam'ın evlilikle

56 Omani Samania vd., "Debate in Embryo Donation: Embryo Donation or Both-Gamete Donation?", 30; Behjati-Ardakani vd., "Embryo Donation in Iranian Legal System", 132; Leila Afshar - Alireza Bagheri, "Embryo Donation in Iran: An Ethical Review", *Developing World Bioethics* 13/3 (2013), 122-123.

57 Behjati-Ardakani vd., "Embryo Donation in Iranian Legal System", 132; Ghodrati, "Controversial Issues Regarding Conceiving Children through Sperm Donation: A Shia Perspective", 4003.

58 Afshar - Bagheri, "Embryo Donation in Iran", 122-123; Behjati-Ardakani vd., "Embryo Donation in Iranian Legal System", 132; Ghodrati, "Controversial Issues Regarding Conceiving Children through Sperm Donation: A Shia Perspective", 4003.

59 Ghodrati, "Controversial Issues Regarding Conceiving Children through Sperm Donation: A Shia Perspective", 4005.

60 İnsan Hücre, Doku ve Organ Nakliyle İlgili Kuralları Düzenleyen Yasa, md. 17-20.

61 İnsan Hücre, Doku ve Organ Nakliyle İlgili Kuralları Düzenleyen Yasa, md. 27.

62 TebMedTourism, "Egg Donation in Iran" (Erişim 27 Ağustos 2025).

63 TebMedTourism, "Egg Donation in Iran"; Raadina Health, "Egg Donation in Iran: A Complete Guide" (Erişim 31 Ağustos 2025).

64 TebMedTourism, "Gender Selection Rules in Different Countries" (Erişim 27 Ağustos 2025).

65 Yumurta ve sperm donasyonunun yasal olduğu kaydedilse de daha önce zikredildiği üzere konuyla ilgili çalışmalarda İran'da sadece embriyo donasyonunun yasal dayanağının olduğu; gamet donasyonu ve taşıyıcı annelik ile ilgili henüz hukuki bir düzenlemenin bulunmadığı; kliniklerin, dinî otoritelerin verdiği izin (fetva) çerçevesinde bu uygulamaları fiilen gerçekleştirdikleri belirtilmektedir. Afshar - Bagheri, "Embryo Donation in Iran", 122; Mostafa Saeedinia vd., "Challenges of Egg, Sperm, and Embryo Donation from the Perspective of Iranian Experts: A Qualitative Study", *Archives of Iranian Medicine* 28/6 (01 Haziran 2025), 357.

66 TebMedTourism, "Egg Donation in Iran".

ilgili gayelerinden birinin bu yöntemle gerçekleştirildiği yorumu yapılmaktadır. Donörlerin 21-35 yaş aralığında, ten, göz ve saç rengi gibi fiziksel özellikleri bakımından alıcıya benzer olmasına dikkat edildiği, maliyetin 4500 dolar civarında olduğu dile getirilmektedir.⁶⁷

Kuzey Kıbrıs'ta faaliyet gösteren tüp bebek merkezlerinden birinin internet sitesinde de ülkenin Avrupa'da yumurta donasyonu açısından en uygun merkezlerden biri olduğu iddia edilmektedir. Yine şirket kendi sitesi aracılığıyla üreme tedavilerini düzenleyen liberal mevzuatın geniş bir seçenek yelpazesi sunduğu çıkarımını yapmakta ve yumurta bağışlarının anonim olarak yapılmasının mecburi tutulduğunu belirtmektedir. Bu merkezde de donörlerin seçiminde fiziksel özelliklerin alıcıyla uyumlu olmasına özen gösterildiği, maliyetin ise yaklaşık 7000 avro olduğu bilgisine yer verilmektedir.⁶⁸ Bir başka kliniğin internet sitesinde ise çoğunlukla 20-25 yaş civarında donörlerin kullanıldığı, fiziksel özellikleri yanında etnik köken bakımıyla da verici ve alıcıların eşleştirilmesine önem verildiği bildirilmektedir. Donör tercihlerinde ruhsal özelliklerin ve hobilerin de dikkate alınabileceği ifade edilmektedir.⁶⁹ Diğer bir sitede ise yumurta bağışçısı olmak için merkeze başvuranların %72'sinin üniversite öğrencisi, %23'ünün kamu veya özel işletmelerde çalışan, %5'inin de ev hanımı olduğu bilgisi yer almaktadır.⁷⁰

2.2. Sperm Donasyonu

Sperm donasyonu, erkeğin infertil olması durumunda başkasından alınan sperm ile üremenin hedeflenmesidir. Sperm donasyonunda da alıcı ve vericinin fiziksel özellikleri, etnik kökenleri ve kan grubu bakımından uyumlarına dikkat edildiği belirtilmektedir.⁷¹

İlgili merkezlerin internet sitelerinde İran'ın, sperm bağışına onay veren tek Müslüman ülke olduğu vurgulanmaktadır. İran hükümetinin aile kurumuna büyük önem verdiği, evli ve infertil çiftlerin çocuk sahibi olabilmeleri için gamet bağışına izin verildiği, zaman ve emeklerinin karşılığı olarak donörlere ödeme yapıldığı kaydedilmektedir.⁷²

Kuzey Kıbrıs'ta da sperm donasyonu IVF kapsamında tedavi seçeneklerinden biri olarak sunulmaktadır. Merkezlerden birinin web sitesinde uygulamanın, başka seçeneği olmayan çiftler için ebeveynliğe giden kapıyı açtığı, spermilerin çoğunlukla Danimarka ve ABD'de bulunan dünya çapındaki sperm bankalarından temin edildiği, maliyetin 5500 avrodan başladığı kaydedilmektedir. Öte yandan Kıbrıs'ta uygulanan yasal prosedüre atıfla, sperm donasyonunun çocuğun üzerindeki ebeveynlik haklarını tam anlamıyla koruma altına aldığı belirtilmektedir. Buna göre donörün açık rızası olmaksızın çocuğun genetik babası konumundaki vericiye ulaşmasının veya onunla iletişim kurmasının mümkün olmadığı vurgulanmaktadır.⁷³

Bir başka merkezin internet sitesinde, ilgili yasaya binaen spermilerin akredite olmuş sperm bankalarından teminin gerektiği ve donörün 20-45 yaş aralığında olması bilgisine yer verilmektedir.⁷⁴ Bir diğer sitede ise donörlerin 18-40 yaş aralığında, herhangi bir kalıtsal hastalığı olmayan bireylerden seçildiği, her verici için yirmi beş gebelik sınırının bulunduğu kaydedilmektedir.⁷⁵

2.3. Embriyo Donasyonu

Embriyo donasyonu, kendi üreme hücreleri ile çocuk sahibi olamayan, ileri yaşta olup kaliteli embriyolar oluşturamayan ya da çocuklarına genetik hastalıklarını aktarmak istemeyen çiftlere sunulan bir prosedürdür.⁷⁶ Uygulama "tedavi" olarak nitelenmekte, embriyo oluşturmak için gereken sperm ve yumurtanın başka kişilerden ya da bankalardan temin edilebildiği kaydedilmektedir. Doğrudan

67 Raadina Health, "Egg Donation in Iran: A Complete Guide".

68 Dünya Tüp Bebek Merkezi, "Yumurta Donasyonu" (Erişim 28 Ağustos 2025).

69 Cyprus Kolan British IVF Center, "Egg Donation" (Erişim 29 Ağustos 2025).

70 Kıbrıs Tüp Bebek, "Embriyo Donasyonu" (Erişim 31 Ağustos 2025).

71 Doğuş IVF Center, "Sperm Nakli" (Erişim 31 Ağustos 2025); Cyprus American IVF Center, "Sperm Donasyonu" (Erişim 29 Ağustos 2025).

72 TebMedTourism, "Sperm Donation in Iran" (Erişim 27 Ağustos 2025); Raadina Health, "IVF with Sperm Donor in Iran" (Erişim 31 Ağustos 2025).

73 Dünya Tüp Bebek Merkezi, "Sperm Donasyonu" (Erişim 28 Ağustos 2025).

74 Cyprus American IVF Center, "Sperm Donasyonu".

75 Yakın Doğu Üniversitesi Tüp Bebek Merkezi, "Sperm Donasyonu" (Erişim 31 Ağustos 2025).

76 Kıbrıs Tüp Bebek Merkezi, "Embriyo Donasyonu" (Erişim 28 Ağustos 2025).

embriyo donasyonu ya da donörlerden alınan gamet hücreleri döllenerek elde edilmiş olan embriyo, çocuk sahibi olmak isteyen kadının rahmine transfer edilmektedir. Bu yöntemle doğacak bebeğin genetik olarak, çocuk sahibi olmak isteyen çiftte ait olmayacağı bilinse de çiftin doğum sevincini yaşaması, kadının gebelik, bebeğini emzirme gibi duyguları tatması açısından bir şans sunulduğuna dikkat çekilmektedir.⁷⁷

İran'ın embriyo bağışının yasal olarak yapıldığı tek Müslüman ülke olduğu, bu nedenle pek çok "dindar" hasta tarafından tercih edildiği belirtilir.⁷⁸ Kuzey Kıbrıs'taki merkezlerden birinin sitesinde donör yumurtalarının ve spermalarının seçiminde çiftin fiziksel özellikleriyle uyumluluğa özen gösterildiği ve maliyetin yaklaşık 8500 avro olduğu ifade edilmektedir.⁷⁹ Bir başka merkezin sitesinde de donörlerin fiziksel özellikleri yanında eğitim düzeyine de dikkat edildiği belirtilmektedir.⁸⁰ Diğer bir merkez ise embriyo donasyonu maliyetini 5500 avro olarak duyurmaktadır.⁸¹

2.4. Taşıyıcı Annelik

Taşıyıcı annelik kadının rahminin gebelik için uygun olmadığı ya da gebelik ve doğum yapmanın riskli olduğu durumlarda uygulanan bir yöntemdir. Çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerin gametleri laboratuvar ortamında döllandikten sonra taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilir.⁸²

İran'da hem ticari hem de gönüllü taşıyıcı annelik biçimlerinin yerli ve yabancı adaylar için yasal olduğu,⁸³ tarafların hak ve sorumluluklarını içeren taşıyıcı annelik sözleşmesini imzalamasıyla sürecin başlatıldığı belirtilmektedir.⁸⁴ İran'da taşıyıcı annelik maliyetinin, seçilen ajansa ve hizmetlere bağlı olarak 17.000-29.000 dolar arasında değişebildiği, bu maliyetin ABD'de 100.000-150.000 dolar, Hindistan'da ise 30.000-50.000 dolar arasında olduğu kaydedilmektedir.⁸⁵

Kuzey Kıbrıs'ta ilgili merkezlerden birinin web sitesinde "Kuzey Kıbrıs'ta taşıyıcı anneliğin yalnızca kadın partnerin embriyoyu taşımasını engelleyen ciddi bir tıbbi nedeni olan heteroseksüel çiftler için uygulanabildiği; Sağlık Bakanlığı'nın ilgili yönetmeliğinde bekar erkek, bekar kadın, eşcinsel çiftler, ayrıca halihazırda çocuğu olan heteroseksüel çiftler için taşıyıcı annelik uygulamasına izin verilmediği" belirtilmektedir. Kendileriyle hizmet sözleşmesi yapılan yabancı kadınların yanı sıra kız kardeş gibi aile üyeleri veya yakın arkadaşların da taşıyıcı anne olabileceği ifade edilmektedir.⁸⁶

3. Uygulamaların Fıkhi Boyutu

İran ve Kuzey Kıbrıs özelinde incelenen tüp bebek merkezlerinde, "tedavi" pratikleri çerçevesinde yalnızca evli çiftlerin kendi üreme hücreleriyle sınırlı kalınmayıp, üçüncü kişilere ait gamet, embriyo ve rahmin kullanımına da imkân tanındığı görülmektedir. Bu uygulamalar nesep, aile kurumunun anlamı, akrabalık ilişkilerinin mahiyeti, gamet, embriyo ve rahmin metalaştırılması gibi farklı açılardan tartışılabilir sonuçlar doğurmaktadır. Burada söz konusu meseleler fikhî perspektiften değerlendirilecektir.

3.1. Nesep Karışıklığına Yol Açması

"Makâsîdû's-şerîa" kavramı, Şârî'in dinî hükümleri vazederken gözetttiği amaçları ifade etmektedir. Buna göre insanlar için dünyevi ve uhrevi yararların temin edilmesi, muhtemel zararların da önlenmesi şeriatın nihai gayesidir. Bu çerçevede zarûriyyât-ı hamse olarak bilinen "din, can, akıl, nesil ve mal"

77 Doğuş IVF Center, "Embriyo Nakli (Embriyo Donasyonu)" (Erişim 31 Ağustos 2025).

78 Raadina Health, "Embryo Donation in Iran" (Erişim 31 Ağustos 2025).

79 Dünya Tüp Bebek Merkezi, "Embriyo Donasyonu" (Erişim 28 Ağustos 2025).

80 Cyprus American IVF Center, "Embriyo Donasyonu" (Erişim 29 Ağustos 2025).

81 Kıbrıs Tüp Bebek, "Embriyo Donasyonu".

82 Doğuş IVF Center, "Taşıyıcı Annelik" (Erişim 31 Ağustos 2025).

83 İran'da taşıyıcı annelik ile ilgili yasal bir düzenleme bulunmamakta, dinî mercilerin fetvalarına dayanarak fiilen meşru kabul edilmektedir. Afshar - Bagheri, "Embryo Donation in Iran", 122; Saeedinia vd., "Challenges of Egg, Sperm, and Embryo Donation from the Perspective of Iranian Experts", 357.

84 TebMedTourism, "Surrogacy in Iran" (Erişim 27 Ağustos 2025).

85 Raadina Health, "Surrogacy in Iran" (Erişim 31 Ağustos 2025).

86 Dünya Tüp Bebek Merkezi, "Taşıyıcı Annelik" (Erişim 28 Ağustos 2025).

değerlerinin korunması temel hedef kabul edilmiş, bunların muhafazasına hizmet eden her durum “maslahat”, bu esaslara zarar veren her durum ise “mefsedet” olarak nitelendirilmiştir.⁸⁷

Makâsıdü’ş-şerîanın temel unsurlarından biri olan nesebin ve neslin korunması İslam’da büyük bir önem arz etmektedir. Kişinin ailesiyle olan soy bağıını ifade eden neseb, biyolojik olduğu kadar sosyal etki ve sonuçlara yol açan bir olgudur. Bu nedenle İslam, nesep karışıklığına yol açabilecek olumsuzlukları bertaraf etmek ve nesil emniyetini sağlamak üzere çeşitli düzenlemeler getirmiştir. Nikahın meşruiyeti,⁸⁸ evlenmenin teşvik edilmesi,⁸⁹ belirli dereceden mahrem ile evlenme yasağı getirilmiş olması,⁹⁰ zinanın haram kılınması,⁹¹ zina suçunun işlenmesi durumunda taraflara cezai müeyyide uygulanması,⁹² ebeveyn ile çocuk arasındaki hukuki ilişkinin düzenlenebilmesi için nesebin tespitine önem verilmesi⁹³ gibi hükümler bu düzenlemeler arasında yer alır. Nesep karışıklığına yol açma riski evlilik dışı fiilî ilişkilerle sınırlı değildir. Günümüzde kullanılan yardımcı üreme teknolojileri aracılığıyla üçüncü kişilere ait sperm, yumurta veya embriyonun kullanılması da genetik bağ açısından neseple ilgili ciddi sorunlar doğurmaktadır.

Klasik fıkıh anlayışında nesep, anne cihetinden doğumla sabit olmaktadır. Kişinin annesinin, onu doğuran kadın olduğunu bildiren ayet⁹⁴ bu görüşün delilini teşkil etmektedir.⁹⁵ Baba yönünden nesebin sübutunun asli yolu ise firaş ve çocuğun evlilik içinde doğmuş olmasıdır.⁹⁶ Bu görüş “Çocuk yatak (firaş) sahibinindir. Zina edene ise mahrumiyet vardır.”⁹⁷ hadisine dayanmaktadır. Buna göre koca tarafından nesebi inkâr söz konusu olmadıkça hukuki olarak çocuğun nesebi doğduğu yatağın sahibine, yani kadının sahih nikâh ile evli olduğu kocaya nispet edilir. Geçmiş dönemlerde nesep tartışmaları daha çok babalığın tespiti etrafında şekillenmekteyken, günümüzde IVF ve taşıyıcı annelik uygulamalarıyla birlikte bu tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. İlgili teknolojilerin genetik annelikte gebelik yoluyla anneliği birbirinden ayırmayı mümkün kılması, çocukla anne arasındaki nesep ilişkisinin yeniden değerlendirilmesini gerektirmiş, anneliğin mahiyeti konusunda önemli tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁹⁸

Tüp bebek yönteminde yumurta ve spermin evli çiftte ait olması, diğer bir ifadeyle homolog döllenme ve embriyonun yumurta sahibi bu kadının rahmine yerleştirilmesi şartıyla, doğan çocuk evlilik içi birleşme hükümlerine tabi kabul edilmekte; bu durumda söz konusu çift hem biyolojik hem de hukukî ebeveyn statüsünü kazanmaktadır. Donör yumurta kullanımı halinde ise genetik anne yumurta hücrelerinin sahibi olan kadın iken, gebeliği üstlenen ve doğumu gerçekleştiren kadın, taşıyıcı anne konumunda bulunacaktır. Başkasına ait spermin kullanılması durumunda da yumurta ve rahim anne adayına ait olsa dahi, doğan çocuğun genetik babası spermi sağlayan erkek olacak, nesebin kadının eşi olan erkeğe bağlanması fıkhi açıdan tartışmalı hale gelecektir.⁹⁹

87 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Mustasfâ min ‘ilmi’l-usûl*, thk. Muhammed Abdusselam Abdu’s-Şafiî (Beyrût: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1413), 174-175; Ebû ‘Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs Karâfî, *el-Furûk envâr’ul-burûk fî envâi’l-furûk* (b.y.: ‘Âlemü’l-Kütüb, ts.), 2/46; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî Şâtübî, *el-Muvâfakât*, thk. Muhammed Murâbî (Şam: Müessesetü’r-Risâle Nâşirîn, 1434), 4/383-384.

88 el-Mâide 5/5.

89 en-Nûr 24/32; er-Rûm 30/21; İbn Mâce, “Nikâh”, 1.

90 en-Nisâ 4/22-23.

91 el-İsrâ 17/32.

92 en-Nûr 24/2.

93 el-Ahzâb 33/5.

94 el-Mücâdele 58/2.

95 Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrût: Dâru’l-Marife, ts.), 17/119.

96 Serahsî, *el-Mebsût*, 17/79-80; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertibi’ş-şerâ’i’*, 6/242; Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, thk. Taha Abdurrauf Sa’d (Beyrût: Dâru’l-Ceyl, 2004), 2/193-194; Bunun yanında çocuğun maslahatı gözetilerek fasid nikâh ve nikâh şüphesine dayalı birleşme de bu kapsamda değerlendirilmiş, ayrıca nesep ispatında ikrar, beyyine, kıyâfe gibi başka yöntemler de dikkate alınmıştır. Ebû’l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî* (Beyrût: Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, 1990), 2/314; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertibi’ş-şerâ’i’*, 6/254; İbrahim Kâfi Dönmez, “Nesep”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/573.

97 Müslim, “Nikâh”, 42.

98 Aasim I. Padela vd., “Producing Parenthood: Islamic Bioethical Perspectives & Normative Implications”, *The New Bioethics: A Multidisciplinary Journal of Biotechnology and the Body* 26/1 (Mart 2020), 29; Abdullah Arslan, “İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Nesep Problemi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (30 Haziran 2024), 307.

99 Faruk Beşer, “İlkâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/115-117.

Embriyo donasyonu uygulamasında da üreme hücrelerini sağlayan kişiler genetik anne ve baba konumundayken, bu yöntemle çocuk sahibi olan çift ise genetik değil sosyal anne ve baba statüsündedir. Aynı zamanda bu kadın taşıyıcı anne konumunda olup çocukla aralarında genetik bir bağ olmasa da gebelik ve doğum süreçleriyle biyolojik (aynı zamanda duygusal) bir ilişki doğmakta, taşıyıcı annelikten kaynaklı daha özel bir statü oluşmaktadır. Evli çifte ait yumurta ve spermin döllenmesiyle oluşan embriyonun, taşıyıcı anne aracılığıyla doğması durumunda da nesebin kime bağlanacağı tartışmalıdır.¹⁰⁰ Kanaatimizce çocuk genetik olarak ilgili çifte ait olmakla birlikte, taşıyıcı anne ile arasında mahremiyet ilişkisi doğmaktadır. Ancak gerek embriyo donasyonu gerek başkasına ait rahmin kullanılması olsun her iki durumda da üremeye üçüncü kişilerin dahil olması nedeniyle uygulama cevaz sınırını aşmaktadır. Nitekim Din İşleri Yüksek Kurulu'nun konuya dair kararında, taşıyıcı annelik uygulamasının haram olduğu açıkça belirtilmiş; bununla birlikte bu yolla doğan çocuğun nesep ve velayetinin üreme hücrelerinin sahibi olan evli çifte ait olduğu, doğumu gerçekleştiren kadının ise "annelik şüphesi" sebebiyle çocukla mahremiyet ilişkisi içerisinde bulunduğu ifade edilmiştir.¹⁰¹ Buna karşılık yumurta ve spermin donörlerden temin edildiği heterolog döllenme ve taşıyıcı annelik uygulamalarında neseple ilgili meselelerin daha karmaşık bir hal aldığı görülmektedir.¹⁰²

İslam hukukunda nesebin muhafazası kadar bireyin kendi soy bağı bilme hakkı da vazgeçilmez bir ilke olarak kabul edilmektedir. Donörlerin anonim olması, bu şekilde dünyaya gelen çocukların genetik ebeveynlerini öğrenme haklarından mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla IVF uygulamalarında anonim donörlerden elde edilen gamet ve embriyo kullanımı, nesebi bilinmeyen çocukların doğumuna zemin hazırlayabileceği gibi çocuğun nesebini bilme hakkını ihlal etme riskine yol açan tablo ortaya çıkarmaktadır. Nitekim süreç içinde gamet donörlüğünde anonimliğin önüne geçilmesi ve çocukların kendi donörlerinin kimliğini öğrenmelerine imkân tanınması için pek çok ülkede yasal düzenlemelere gidilmiştir.¹⁰³

Üçüncü tarafın dahil olduğu IVF uygulamalarının nesep açısından doğurduğu sonuçlar Şîi ulema tarafından da ele alınmıştır. Gamet ve embriyo bağışına fetva veren Şîi mercilerce üçüncü tarafın üreme hücrelerinin kullanılmasının, fiilî birleşme söz konusu olmadığından zina anlamına gelmeyeceği değerlendirilmiş, dünyaya gelen çocuğun nesebinin yumurta ve sperm sahibine bağlanmasında fıkhen bir sorun görülmemiştir.¹⁰⁴ Örneğin Ayetullah Hamaneî'ye göre çocuk, yumurta ve sperm sahiplerine mahrem olduğu gibi rahim sahibi kadın tarafından emzirilirse, bu kadına, kocasına ve kadının diğer mahremlerine de mahrem olur. Çocuğun velayeti ise sperm sahibine aittir. Hamaneî'nin yaklaşımına göre anonim donörlüğü mümkün görülmemektedir.¹⁰⁵ Ayetullah Sistani'ye göre de çocuğun nesebi gamet sahibine bağlanır. Sistani çocukla taşıyıcı anne arasında da mahremiyet oluşacağı görüşündedir. Öte yandan yabancı sperm ve yumurtayla oluşan embriyonun, erkeğin eşinin rahmine konması yöntemiyle doğan çocuğun yumurta donörüne ya da eşe aidiyetinin tartışmalı bir konu olduğunu, mahremiyet hususunda yumurta donörünün dikkatli olması gerektiğini, çocuğu doğuran kadının onun annesi gibi olduğunu, bu çocuğun sperm vericisinin meşru çocuğu sayıldığını, çocuğu doğuran kadının eşiyle ise akrabalık bağının bulunmadığını belirtmektedir.¹⁰⁶ Ayetullah Şîrâzî'ye göre süt emzirmenin emenle emziren arasında mahremiyet doğurması gibi "et ve kemikleri fetüsle karışmış olan taşıyıcı anne" ile bebek arasında da mahremiyet meydana gelmektedir. Ayrıca bu kadının kocası ve çocukları da

100 Konuyla ilgili görüşler için bk. Ülfet Görgülü, "Taşıyıcı Annelik - Fıkhi Bir Bakış-", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 197-208; Arif, "Taşıyıcı Anne veya Kiralanmış Rahim İslami Bir Bakış", 389-414; Şimşek, "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", 241-266.

101 Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) - Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı (DİYK), "Taşıyıcı Annelik Uygulaması ve Böyle Bir Yolla Doğan Çocuğun Annesi, Nesebi, Mirası, Mahremiyeti ve Velayetinin Dinî Hükümü Hakkında" (Erişim 20 Ağustos 2025).

102 Arslan, "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Nesep Problemi", 303-338.

103 Ken Daniels, "Donor gametes: anonymous or identified?", *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology* 21/1 (Şubat 2007), 115.

104 Ghodrati, "Controversial Issues Regarding Conceiving Children through Sperm Donation: A Shia Perspective", 4003; Saeid Nazari Tavakkoli, "The Lineage of Children Born by Sperm Donation: A Shiite Perspective", *International Journal of Fertilization and Sterility* 9/3 (2015), 403-410.

105 Farid - Schotsmans, "Gamete Donation: Ethical Divergences in Islamic Religious Thinking", 29.

106 Al-Sistani, "لقاح مصنوعی".

bebeğin mahremi olmaktadır.¹⁰⁷ Şirâzî'nin bu benzetmeyle akli bir çıkarımda bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte taşıyıcı anneliğin süt emzirmeye benzetilmesinin usûl açısından maa'l-fârik bir kıyas olduğu belirtilmelidir.¹⁰⁸

Ayetullah Gorganî IVF'te üçüncü tarafın dahil olduğu uygulamaları caiz görmemekle birlikte yumurta ve sperm sahiplerinin bu yöntemle doğan çocuğun ebeveyni olduğu, velayet ve bakım sorumluluğunun bunlara ait bulunduğu, rahminde taşıyan kadının ise üvey anne sıfatıyla çocuğa mahrem olduğu, bu anne tarafından emzirilenlerin de bu çocuğun üvey kardeşi hükmünde oldukları görüşündedir. Ayetullah Nuri Hamedanî'ye göre ise IVF'te kullanılacak sperm kadının kocasına ait olmalıdır. Hamedanî aksi takdirde bunun caiz olmadığını ve söz konusu kişilerle soy bağı kurulmayacağını belirtmektedir.¹⁰⁹

Ayetullah Hamaneî'ye göre embriyo ya da gamet bağış yoluyla tüp bebek yaptıran çiftin durumu ise evlat edinen kimselere benzetilmektedir.¹¹⁰ İslam'da yetim ve himayeye muhtaç çocukların korunup gözetilmesi üzerinde önemle durulmuş, yetimlere kefil/hami olunması teşvik edilmiştir.¹¹¹ Buna karşılık evlat edinen ile evlat edinilen arasında nesep bağı doğuracak ve buna bağlı olarak hukukî sonuçlar ortaya çıkaracak şekilde bir evlatlık uygulamasına ise cevaz verilmemiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de *"Allah evlatlıklarınızı öz oğullarınız kılmamıştır"*¹¹² buyrulurken evlatlık kurumunun nesep doğurucu etkisi ilga edilmiş; *"Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu Allah katında daha adildir"*¹¹³ ayetiyle de çocukların öz babalarına nispet edilmesi istenmiştir. IVF'te embriyo donasyonu sonucu dünyaya gelen çocuk, bu yöntemle başvuran çiftin genetik çocuğu değildir. Bu durumdaki çift, çocuğu sahiplenip himaye etse de çocuğun genetik anne ve babasını bilme, nesebinin genetik babasına bağlanma hakkı bulunmaktadır. Nitekim Mecmau'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî'nin konuyla ilgili toplantısında embriyo bağış yoluyla doğan çocuğun, alıcı ailenin genetik çocuğu olmayacağı belirtilmiş,¹¹⁴ üreme hücrelerinin bağışının haram kabul edilmesi de nesep karışıklığına yol açması ve anneliğin kayba uğraması ile gerekçelendirilmiştir.¹¹⁵

Nesebin sübutu bireysel bir hak olmanın yanında, evlenme engeli oluşturma, mahremiyet sınırlarının belirlenmesi, nafaka yükümlülüğü, velâyet hakkı ve miras düzenlemeleri gibi pek çok hukuki sonuca kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda nesep hükümleri, hukukun temel amaçlarından biri olarak Allah hakları kapsamında değerlendirilmekte, tarafların rızası veya karşılıklı anlaşmalarıyla dahi ortadan kaldırılamamaktadır.¹¹⁶

3.2. Akrabalık Bağlarının Muğlaklaşması

İslam hukukunda aile ve akrabalık ilişkileri bireysel ve toplumsal düzeyde önemli sonuçlara yol açmakta, taraflar açısından hukuki ve ahlaki yükümlülükleri içeren geniş bir alanı kapsamaktadır. Anne, baba, evlat, kardeşler ve diğer akrabalar arasındaki sevgi, saygı, adalet, iyilik, yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı ilişkiler, Kur'an ve Sünnet'te özellikle vurgulanmaktadır.¹¹⁷ Bunun yanında akrabalık bağları bir yandan evlilikle ilgili hükümlerin belirlenmesinde,¹¹⁸ diğer taraftan miras paylaşımının düzenlenmesinde belirleyici olmaktadır.¹¹⁹

107 Al Jazeera Arabic, "تأجير الرحم بالبراز: جدل اجتماعي رغم الإباحة الفقهية" (Erişim 27 Ocak 2026).

108 Görgülü, "Taşıyıcı Annelik - Fıkhi Bir Bakış-", 204.

109 IslamQuest, "آيا قرار دادن جنين حاصل از پیوند اسپرم و تخمک یک زن و شوهر در رحم زنی دیگر جایز است".

110 Padela vd., "Producing Parenthood", 31; Marcia C. Inhorn, "Globalization and Gametes: Reproductive 'tourism,' Islamic Bioethics, and Middle Eastern Modernity", *Anthropology & Medicine* 18/1 (Nisan 2011), 95.

111 el-Bakara 2/83, 177, 215; en-Nisâ 4/8, 36; el-Enfâl 8/41; el-Haşr 59/7.

112 el-Ahzâb 33/4.

113 el-Ahzâb 33/5.

114 Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî, *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî* 3/1, 464.

115 Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî, *Karârâtü ve tavsiyyâtü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî*, 177.

116 İbrahim Kâfi Dönmez, "Nesep", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/573.

117 Örnek olarak bk. el-Bakara 2/83, 180, 215; en-Nisâ 4/36; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, *Sünen* (Kahire: y.y., 1978), "Birr", 33.

118 en-Nisâ 4/22-23.

119 en-Nisâ 4/7, 11.

İnfertil çiftler tarafından donör yoluyla çocuk sahibi olmak çoğu zaman evliliği koruyucu bir unsur olarak nitelendirilse de¹²⁰ yardımcı üreme teknolojilerinde embriyonun oluşum sürecine donör veya taşıyıcı annenin dâhil edilmesi, geleneksel çekirdek aile yapısının dönüşmesine, tartışmalı hale gelmesine ve akrabalık bağlarının muğlaklaşmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle anonim donörlerin kullanımı, soy bağlarının iç içe geçmesine ve akrabalık ilişkilerinde belirsizliklerin oluşmasına sebep olmaktadır.

Donör gamet ya da embriyo ile taşıyıcı annelik yöntemi sonucu dünyaya gelen çocuk bağlamında, farklı kombinasyonlara bağlı olarak “genetik anne”, “genetik baba”, “sosyal anne”, “sosyal baba”, “genetik ebeveyn”, “sosyal ebeveyn”, “hukuki ebeveyn”, “taşıyıcı anne” gibi çoklu ebeveynlik tanımları ortaya çıkmakta, annelik ve babalık statüleri muğlaklaşmaktadır. Ayrıca anne ya da babanın bekar olması durumunda tek ebeveynli aile modelleri oluşmakta, geleneksel aile yapısının ötesinde yeni ebeveynlik biçimleri toplumsal hayatın bir parçası haline gelmektedir. Bunun yanında anonim donörlerin kullanılması halinde çocukların dünyanın farklı yerlerinde kendi biyolojik kardeşlerinden habersiz olarak yaşamaları söz konusu olabilir. Bu durum ileride istemeden enest ilişkilerin doğmasına yol açabilir. Donörlerin anonim olmayıp çocukların genetik bağışçıları bilgisine sahip olmaları durumunda bu sorunun bir yönden önüne geçilebilse bile meselenin, genetik baba/anne ve sosyal baba/anne, diğer akraba, genetik kardeşlerle iletişim ve ilişkinin sürdürülmesi, çocuğun hangi ebeveyne karşı ve ne kadar sorumlu olacağı, miras hukukuyla ilgili doğacak problemler gibi sosyolojik, psikolojik, hukuki başka boyutları da bulunmaktadır.

Bir erkeğin çok sayıda sperm üretebilme ve bağışlayabilme imkânı söz konusudur. Bunun sonucunda bir donörün spermlerinden pek çok çocuk dünyaya gelebilmekte, diğer bir ifadeyle bu donör çok sayıda çocuğun genetik babası olmaktadır. Söz konusu çocukların pozisyonu “üçüncü ebeveyn” kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır. İran’da Tahran Tıp Bilimleri Üniversitesi’ne bağlı Üreme Sağlığı Araştırma Merkezi’nde kadın hastalıkları ve doğum, üreme sağlığı, tıbbi genetik, hukuk, fıkıh ve tıp etiği gibi farklı disiplinlerden 12 uzmanla yürütülen nitel bir çalışmada, uzmanların “En çok korktuğumuz şey kardeş evlilikleri ve bunun doğurabileceği sonuçlardır.” ifadesiyle bu riske ve yol açabileceği toplumsal sonuçlara dikkat çektikleri görülmektedir. Uzmanlar ayrıca hukuki veya sosyal ebeveyn ile biyolojik/genetik bağın bulunmamasının ve donör kimliklerinin açıklanmasının çocuğun kimlik algısını karmaşık hale getirebileceğini vurgulamaktadır. Örneğin çocuğun kemik iliği nakline ihtiyaç duyması durumunda uygun donör bulunması için genetik kökenin bilinmesi kritik öneme sahiptir. Böyle bir durumda genetik ebeveynin kimliği açıklanacak mıdır?¹²¹ Öte yandan, kimliklerinin gizli tutulmasını isteyen donörlerin özerklik ve mahremiyet hakları ile çocuğun biyolojik kökenini bilme hakkı arasındaki çatışma¹²² da üzerinde durulması gereken önemli bir sorun alanıdır.

Taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya gelen çocuğun, taşıyıcı annenin kocası ve çocukları ile arasında herhangi bir akrabalık ilişkisinin doğup doğmayacağı hususu da belirsizliğini korumaktadır. Bu durum fıkhi ve hukuki açıdan nesebin kime nispet edileceği problemine yol açmakta ve akrabalık ilişkilerinin karmaşık hale gelmesine zemin hazırlamaktadır.

Doğal yolla çocuk sahibi olamayan evli çiftler için tedavi kapsamında cevaz verilen tüp bebek uygulamasında, fıkhen meşru sınırın dışına çıkarak donasyon ve taşıyıcı annelik yöntemlerine başvurulması, hatta bekar bireylerin bu yolla çocuk sahibi olabileceklerine dair yönlendirmeler, toplumun temel yapı taşı olan aile kurumunun varlık sebebini tartışmaya açmaktadır. Zira aile, pek çok

120 Nitekim İran’da olduğu gibi donör kullanımına izin verilen Lübnan’da, Şii IVF hastalarının donör gamet kullanımını “kurtarıcı” olarak gördükleri bildirilmektedir. Inhorn, “Globalization and Gametes”, 96.

121 Saeedinia vd., “Challenges of Egg, Sperm, and Embryo Donation from the Perspective of Iranian Experts”, 361, 363.

122 Afshar - Bagheri, “Embryo Donation in Iran”, 120; Saeedinia vd., “Challenges of Egg, Sperm, and Embryo Donation from the Perspective of Iranian Experts”, 365; Daniels, “Donor gametes: anonymous or identified?”, 119. Genç bağışçılarla yapılan çalışmalarda ise bağışçıların kimliklerinin açığa çıkmasına ilişkin endişe taşıdıkları ve anonimliği önemsedikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Daniels, “Donor gametes: anonymous or identified?”, 119. Türkiye’de kısırlık tedavisine başvuran 250 kadınla yapılan bir çalışmada da yumurta bağışını kabul etmeye olumlu cevap veren kadınlar arasında (n.65) “tanımadığı birinden” almanın en yaygın cevabı oluşturduğu (n.30) görülmektedir. Selim Kilic vd., “Determination of the attitudes of Turkish infertile women towards surrogacy and oocyte donation”, *Pakistan Journal of Medical Sciences* 25/1 (2009), 36-40.

işlevi yanında temelde nesebin sahih yolla devamını güvence altına almaktadır. Üreme teknolojileri, üreme ile evliliğin birbirinden ayrılmasını ve evliliğin tabii sonucu olan çocuk sahibi olma sürecine üçüncü kişilerin dahil olmasını mümkün kılarken, aile olmanın varoluşsal temellerini de tartışmaya açmaktadır. Öte yandan çocuk sahibi olmanın aile kurumunun dışına taşınması, evlilik dışı ilişkilere zemin hazırlama ve donör ile alıcının beden mahremiyetinin ihlali gibi yeni sorun alanlarını da gündeme getirmektedir. Bu süreç tıbbi tekniklerle evlilik dışı ilişkiler arasındaki sınırların nerede başlayıp bittiğine dair soru işaretleri doğurmaktadır.

3.3. Gamet, Embriyo ve Rahmin Ticarileşmesi/Metalaşması

Yardımla üreme tekniklerine üçüncü kişilerin dahil edilmesi, insan bedeni ve beden parçalarının metalaştırılması tehlikesini de beraberinde getirmektedir.¹²³ İnsan gametleri ve embriyolarının parayla alınıp satılması etik açıdan olduğu kadar İslam hukuku açısından da tartışmalı bir durum teşkil etmektedir. İran örneğinde görüldüğü gibi IVF uygulamalarına ilişkin kaygılardan birinin bu tedavilerin ticarileştirilmesi olduğu belirtilmektedir. Donörler ile alıcılar arasında aracılık faaliyetinde bulunan klinikler, tüp bebek uygulamalarının kâr sağlayan bir pazara dönüşmesine yol açabilmektedir.¹²⁴

Uygulama “bağış” olarak adlandırılrsa da gametlerin yüksek meblağlarla satılabildiği görülmektedir. Nitekim üstün zekâ gibi özel nitelikleri olduğu düşünülen kadınların yumurtaları 50.000 dolara kadar alıcı bulabilmektedir. Böylesine piyasa temelli bir ilişkinin varlığı “üremeye yardım” kavramını tartışmalı hale getirmektedir. Antropolog Inhorn’un da vurguladığı üzere “1978’de dünyanın ilk tüp bebeği Louise Brown’ın doğumundan bu yana dramatik biçimde gelişen yardımcı üreme dünyasında” söz konusu metalaştırma açık bir şekilde gözlemlenmektedir.¹²⁵ Dolayısıyla ödeme söz konusu olduğunda “bağışçı” denilmesi uygun görülmemekte, bunun yerine “satıcı”, “sağlayıcı” gibi nitelemeler önerilmektedir.¹²⁶ Öte yandan yumurta donörlerine uygulanan hormon tedavileri ciddi riskler taşımaktadır.¹²⁷ Donörler biyolojik risklerin yanında psikolojik zorluklarla da yüzleşebilmektedir.¹²⁸ Kuzey Kıbrıs’ta elli gönüllü yumurta donörü ile yapılan bir araştırmada bağışçıların uzun vadeli tıbbi risklerin ve genetik tarama yoluyla kimliklerinin ifşa edilme ihtimalinin farkında olmadıkları, büyük çoğunluğunun (%70) maddi kazanç elde etmek amacıyla bağış yaptıkları, %80’inin birden fazla kez yumurtalarını verdikleri, çoğunluğu bekar öğrencilerin oluşturduğu ve donörlerin belli riskler hakkında seçici olarak bilgilendirildiği ortaya konulmuştur.¹²⁹

Gamet satışı ve rahim kiralanmasıyla ilgili en temel ikilem, insan bedeninin saygınlığı meselesinde ortaya çıkmaktadır. İslam dini, varlık âleminde insanı diğer tüm yaratılmışlardan farklı ve üstün bir konuma yerleştirmiştir. Yaratan tarafından insana ruh üflenmiş,¹³⁰ hilâfet görevine ehil görülmüş,¹³¹ şeref ve saygınlık bahşedilerek diğer varlıklar arasında üstün bir konuma sahip kılınmıştır.¹³² Onur sahibi bir varlık olarak insanın beden dokunulmazlığı da bulunmaktadır. Bu anlayış klasik fıkıh literatüründe insan bedeninden istifade edilmesine veya beden parçalarının alım-satımına dair hükümlerde kendisini gösterir.¹³³ Özellikle Hanefî hukukçular tarafından insanın herhangi bir organının alım-satımının insanlık şerefine aykırı olduğu, bu tür bir akdin hukuki sonuç doğurmayacağı ifade

123 Esra Kartal Soysal, *Posthüman Dünyada Üreme* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023), 149.

124 Saeedinia vd., “Challenges of Egg, Sperm, and Embryo Donation from the Perspective of Iranian Experts”, 364.

125 Inhorn, “Globalization and Gametes”, 90. Mutlu da çalışmasında yer alan kadınların neredeyse tamamı için yumurta bağışlamanın temel motivasyonunun mali olduğunu belirtmektedir. Mutlu, *Transnational Biopolitics and Family-Making in Secrecy: An Ethnography of Reproductive Travel from Turkey to Northern Cyprus*, 175.

126 Daniels, “Donor gametes: anonymous or identified?”, 119.

127 Aygül Akyüz vd., “A Survey on Oocyte Donation: Turkish Fertile and Infertile Women’s Opinions”, *International Journal of Fertility & Sterility* 8/3 (2014), 289.

128 Görgülü - Demir, “Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dini Perspektiften Bir Değerlendirme-”, 16-17; Saeedinia vd., “Challenges of Egg, Sperm, and Embryo Donation from the Perspective of Iranian Experts”, 365.

129 Pınar Tulay - Okan Atılan, “Oocyte donors’ awareness on donation procedure and risks: A call for developing guidelines for health tourism in oocyte donation programmes”, *Journal of the Turkish-German Gynecological Association* 20/4 (2019), 236-242.

130 el-Hicr 15/28-29.

131 el-Bakara 2/30.

132 el-İsrâ 17/70.

133 Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Usûl*, thk. Ebû’l-Vefâ el-Efgânî (Kahire: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1954), 1/203; Serahsî, *el-Mebsût*, 15/25; Merve Özyakal, “Ölülen Organ Naklinde Tartışmalı İki Fikihî Mesele: Ölü Bedene Müdahale ve Beyin Ölümü”, *Diyanet İlmî Dergi* 59/1 (16 Mart 2023), 256-257.

edilmiştir.¹³⁴ Çağdaş fetva kurulları da organ bağıışı karşılığında ücret alınmasını caiz görmemektedir.¹³⁵ Buna göre insan gamet ve embriyolarının satışının da caiz olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Öte yandan insanın nüvesini teşkil eden embriyonun ticari bir meta haline getirilmesi, saygınlığının açık bir ihlali anlamına gelmektedir.

Kadının rahminin kira akdine konu edilmesiyle kutsiyet taşıyan annelik mefhumunun içi boşaltılmaktadır. Uygulama öncesi taşıyıcı annelik sözleşmesi yapılmış olsa da rahmi kiralanan kadının gebelik sürecinde duygusal ve psikolojik değişimler yaşayarak doğumdan sonra bebeği vermek istememesi ya da yumurta sahibi kadının bebeği almaktan vazgeçmesi gibi riskler imkân dahilindedir. Velayet konusunda ihtilaf doğması ve anlaşmazlığın yargıya taşınması durumunda hem taraflar hem de çocuk için zor süreçlerin yaşanması muhtemeldir. Sonuç itibarıyla taşıyıcı anneliğin toplumda birçok etik, fikhî ve hukukî probleme yol açması söz konusudur.¹³⁶

Sonuç

İran ve Kuzey Kıbrıs'ta faaliyet gösteren tüp bebek merkezlerinden bir kısmının internet sitelerinin incelenmesi sonucunda, "tedavi" başlığı altında donör gamet, embriyo ve taşıyıcı annelik uygulamalarına yer verildiği belirlenmiştir. İn vitro fertilizasyon (IVF) sürecinde üçüncü kişilere ait üreme hücreleri, embriyo ve rahmin kullanımının caiz olmadığı hususunda Sünnî İslâm alimleri arasında genel bir konsensüs bulunduğu, buna karşılık Şîî otoriteler içinde söz konusu uygulamaları yasak olarak değerlendirenlerin yanında bunlara cevaz verenlerin de olduğu tespit edilmiştir.

Şîî mezhebinin hâkim olduğu İran İslam Cumhuriyeti'nde yardımcı üreme tekniklerine ilişkin yasal prosedürlerin büyük ölçüde çağdaş Şîî mercilerin fetvaları ve bunlara dayalı yargı içtihatları üzerinden dinî/hukukî meşruiyet kazandığı görülmektedir. Bunun kendi içinde bir tutarlılık arz ettiği söylenebilir. Kuzey Kıbrıs'ta ise benzer uygulamalar fiilen liberal mevzuat çerçevesinde yürütülmektedir. Dolayısıyla iki ülke örneğindeki meşruiyet zemini niteliksel olarak birbirinden farklıdır. Bununla birlikte Kuzey Kıbrıs'taki pratiğin, örneğin Türkiye'deki uygulamadan ziyade Şîî İran ile benzerlik göstermesi ise dikkat çekici bir durumdur. Bu bağlamda Türkiye'de yardımcı üreme tekniklerine ilişkin hukuki düzenlemelerin ve tüp bebek alanındaki tecrübenin, Kuzey Kıbrıs için önemli bir örnek teşkil edebileceği ve bu konuda yol gösterici bir rol üstlenebileceği ifade edilebilir.

Burada çocuk sahibi olmanın evliliğin temel amaçlarından biri olmakla birlikte, tek gayesi olmadığını belirtmek gerekir. Bunun yanında infertil çiftlerin çocuk sahibi olmaları yönünde yoğun toplumsal baskıya maruz kaldıkları da bir gerçektir. IVF tedavisinden üreme hücreleri ve rahmin eşlere ait olması kaydıyla yararlanılması, ancak bu tedaviden sonuç alınamaması halinde üçüncü şahıslara ait gamet, embriyo veya rahmin kullanılmasından kaçınılması, neseplerin karışmasını ve aile ilişkilerinin muğlaklaşmasını önlemek bakımından önem arz etmektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumların yürüttüğü evlilik ve aile eğitim programlarına, yardımcı üreme tekniklerinde uyulması gereken ilkeler ve sınırlar konusunun dâhil edilmesi, toplumda bilinç ve farkındalık oluşturulmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Öte yandan ülkemizde aile sıcaklığına ihtiyaç duyan ve devlet koruması altında bulunan çocukların varlığı da unutulmamalıdır. Tüp bebek tedavisinden sonuç alınamadığı durumlarda, dinî ve hukuki açıdan meşru sınırların ötesine geçmek yerine, devlet koruması altındaki çocukların himayesine yönelmenin değerli bir alternatif teşkil ettiği özellikle vurgulanmalıdır.

134 Serahsî, *el-Mebsût*, 15/119; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 3/50.

135 Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî, *Karârâtü ve tavsîyyâtü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî*, 102; *Tıp ve Sağlıkla İlgili Fetvalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 114.

136 Arif, "Taşıyıcı Anne veya Kiralanmış Rahim İslami Bir Bakış", 392-393.

Kaynakça

- Afshar, Leila - Bagheri, Alireza. "Embryo Donation in Iran: An Ethical Review". *Developing World Bioethics* 13/3 (2013), 119-124. <https://doi.org/doi:10.1111/j.1471-8847.2012.00334.x>
- AHR, Health (Assisted Human Reproduction) Act 2024. *Irish Statute Book* (02 Temmuz 2024). Erişim 06 Ocak 2026. <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2024/act/18/enacted/en/html>
- AHRA, Assisted Human Reproduction Act. (29 Mart 2004). Erişim 29 Aralık 2025. <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-13.4/fulltext.html>
- Akyüz, Aygül vd. "A Survey on Oocyte Donation: Turkish Fertile and Infertile Women's Opinions". *International Journal of Fertility & Sterility* 8/3 (2014), 289-298.
- Al Jazeera Arabic. "تأجير الرحم بإيران: جدل اجتماعي رغم الإباحة الفقهية". Erişim 27 Ocak 2026. <https://www.aljazeera.net/culture/2008/6/2/%D8%AA%D8%A3%D8%AC%D9%8A%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AD%D9%85-%D8%A8%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%AC%D8%AF%D9%84-%D8%A7%D8%AC%D8%AA%D9%85%D8%A7%D8%B9%D9%8A-%D8%B1%D8%BA%D9%85>
- Al-Sistani, Al-Sayyid Ali Al-Husseini. "لقاح مصنوعی". Erişim 27 Ocak 2026. <https://www.sistani.org/persian/qa/01019/>
- Arı, Hüseyin. *Bihbehânî Dönemi Ca'ferî Fıkıh Usûlünde Akıl Delili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Arif, Arif Ali. "Taşıyıcı Anne veya Kiralanmış Rahim İslami Bir Bakış". çev. Esra Rahat Özer. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17, İmam-ı Azam Ebu Hanife özel sayısı (2011), 389-414.
- Arslan, Abdullah. "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Nesep Problemi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 43 (30 Haziran 2024), 303-338. <https://doi.org/10.59777/ihad.1446197>
- Baylis, Francoise. "Canada's Prohibition on Payment for Surrogacy, Eggs, and Sperm". *Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada* 40/12 (01 Aralık 2018), 1569-1570. <https://doi.org/10.1016/j.jogc.2018.08.005>
- Behjati-Ardakani, Zohreh vd. "Embryo Donation in Iranian Legal System: A Critical Review". *Journal of Reproduction & Infertility* 16/3 (2015), 130-137.
- Beşer, Faruk. "İlkâh". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/115-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Brandão, Pedro - Garrido, Nicolás. "Commercial Surrogacy: An Overview". *RBGO Gynecology & Obstetrics* 44/12 (29 Aralık 2022), 1141-1158. <https://doi.org/10.1055/s-0042-1759774>
- Calhaz-Jorge, vd. "Survey on ART and IUI: legislation, regulation, funding and registries in European countries: The European IVF-monitoring Consortium (EIM) for the European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE)". *Human Reproduction Open* 2020/1 (01 Ocak 2020), 1-15. <https://doi.org/10.1093/hropen/hoz044>
- Cal. Fam. Code, Div. 12, Pt. 7, California Family Code Division 12, Part 7. *California Legislative Information* (01 Ocak 2013). https://leginfo.ca.gov/faces/codes_displayText.xhtml?article=&chapter=&division=12.&lawCode=FAM&part=7.&title=
- Code civil. *Journal officiel de la République française* (30 Temmuz 1994). Erişim 30 Aralık 2025. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000006419302
- Corte cost., Corte Costituzionale (Italian Constitutional Court). Judgment No. 162/2014, (Kanun No. 162/2014). K. 162/2014. Erişim 06 Ocak 2026. <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2014&numero=162>
- Croatian MAR Act 2012, Law on Medically Assisted Fertilisation-Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji. *Official Gazette (Narodne novine)* No. 86/2012 (27 Temmuz 2012). Erişim 12 Ocak 2026. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_07_86_1962.html
- Cyprus American IVF Center. "Embriyo Donasyonu". Erişim 29 Ağustos 2025. <https://amerikantupbebek.com/kibris-tup-bebek/embriyo-donasyonu/>
- Cyprus American IVF Center. "Sperm Donasyonu". Erişim 29 Ağustos 2025.

- <https://amerikantupbebek.com/kibris-tup-bebek/sperm-donasyonu/>
Cyprus Kolan British IVF Center. "Egg Donation". Erişim 29 Ağustos 2025.
<https://kolanbritishivfcenter.com/yumurta-donasyonu/>
- Daniels, Ken. "Donor gametes: anonymous or identified?" *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology* 21/1 (Şubat 2007), 113-128.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı". Erişim 20 Ağustos 2025.
<http://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/4482/tasiyici-annelik-uygulamasi-ve-boyle-bir-yolla-dogan-cocugun-annesi-nesebi-mirasi-mahremiyeti-ve-velayetinin-dini-hukmu-hakkinda>
- Doğuş IVF Center. "Embriyo Nakli (Embriyo Donasyonu)". Erişim 31 Ağustos 2025.
<https://www.tupbebekkibris.com/tedavi/embriyo-nakli-embriyo-donasyonu/>
- Doğuş IVF Center. "Sperm Nakli". Erişim 31 Ağustos 2025.
<https://www.tupbebekkibris.com/tedavi/sperm-nakli/>
- Doğuş IVF Center. "Taşıyıcı Annelik". Erişim 31 Ağustos 2025.
<https://www.tupbebekkibris.com/tedavi/tasiyici-annelik/>
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Nesep". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/573-575. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Dünya Tüp Bebek Merkezi. "Embriyo Donasyonu". Erişim 28 Ağustos 2025.
<https://www.dunyaivf.com/embriyo-donasyonu/>
- Dünya Tüp Bebek Merkezi. "Sperm Donasyonu". Erişim 28 Ağustos 2025.
<https://www.dunyaivf.com/sperm-donasyonu/>
- Dünya Tüp Bebek Merkezi. "Taşıyıcı Annelik". Erişim 28 Ağustos 2025.
<https://www.dunyaivf.com/tasiyici-annelik/>
- Dünya Tüp Bebek Merkezi. "Yumurta Donasyonu". Erişim 28 Ağustos 2025.
<https://www.dunyaivf.com/yumurta-donasyonu/>
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. nşr. Şuayb Arnavut ve dğr. Beyrût: Dâru'r-Risâleti'l- Âlemiyye, 2009.
- Erkoç Baydar, Tuba. *Bu Can Kimin?* İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- ESchG, Gesetz zum Schutz von Embryonen - Embryonenschutzgesetz. *Bundesgesetzblatt* (13 Aralık 1990). Erişim 28 Aralık 2025. <https://www.gesetze-im-internet.de/eschg/BJNR027460990.html?utm>
- Ethics Committee of the American Society for Reproductive Medicine. Electronic address: asrm@asrm.org. "Cross-Border Reproductive Care: An Ethics Committee Opinion". *Fertility and Sterility* 117/5 (Mayıs 2022), 954-962. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2022.01.012>
- European Society of Human Reproduction and Embryology (ESHRE). *Comparative Analysis of Medically Assisted Reproduction in the EU*. Brussels: European Society of Human Reproduction and Embryology, 2018. <https://www.eshre.eu/~media/sitecore-files/Guidelines/Guidelines/MAR-report.pdf?la=en>
- Farid, Shaikh - Schotsmans, Paul. "Gamete Donation: Ethical Divergences in Islamic Religious Thinking". *Asian Bioethics Review* 6/1 (2014), 23-38. <https://doi.org/10.1353/asb.2014.0005>
- FCU, Family Code of Ukraine. *The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (10 Ocak 2002). Erişim 28 Aralık 2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14?lang=en#Text>
- FMedRA, Federal Act on Medically Assisted Reproduction. *Fedlex (Swiss Confederation)* SR 810.11 (18 Aralık 1998). Erişim 12 Ocak 2026. <https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2000/554/en>
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Abdusselam Abdu's-Şafîi. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *İhyâu Ulûmi'd-dîn*. Beyrût: Dâru'l-Marife, 1431.
- Ghodratî, Fatemeh. "Controversial Issues Regarding Conceiving Children through Sperm Donation: A Shia Perspective". *Journal of Midwifery and Reproductive Health* 11/4 (2023), 4001-4005. <https://doi.org/10.22038/JMRH.2022.67342.1972>

- Ghodrati, Fatemeh - Tayebi, Naeimeh. "Embryo Donation Law in Iran and Some Challenges in Determining the Rights of Donated Children: A Review". *Journal of Iranian Medical Council* 7/3 (2024), 400-413. <https://doi.org/10.18502/jimc.v7i3.15718>
- Görgülü, Ülfet. "Taşıyıcı Annelik -Fıkhi Bir Bakış-". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), 197-208.
- Görgülü, Ülfet - Demir, Zekiye. "Üreme Turizmi Yoluyla Kadınların Nesneleştirilmesi -Dinî Perspektiften Bir Değerlendirme-". *Journal of Analytic Divinity* 7/1 (15 Haziran 2023), 9-28. <https://doi.org/10.46595/jad.1266651>
- Gürtin, Zeynep B. "Banning reproductive travel: Turkey's ART legislation and third-party assisted reproduction". *Reproductive BioMedicine Online* 23 (2011), 555-564.
- Ğânim, Ömer. *Ahkâmu'l-cenîn fi'l-fıkhi'l-İslâmî*. Cidde: Dâru'l-Endelüs el-Hadrâ, 2001.
- Hamaneî, Ayetullah Ali. "تلقیح مصنوعی". Erişim 06 Ocak 2026. <https://www.leader.ir/fa/book/11?sn=4550>
- Inhorn, Marcia C. - Gürtin, Zeynep B. "Cross-Border Reproductive Care: A Future Research Agenda". *Reproductive BioMedicine Online* 23/5 (01 Kasım 2011), 665-676. <https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2011.08.002>
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1975.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. thk. Taha Abdurrauf Sa'd. Beyrût: Dâru'l-Ceyl, 2004.
- İdrîs, Muhammed b. Ahmed b. *Kitabu's-Serâiri'l-hâvî li tahrîri'l-fetâvî*. nşr. Muhammed Mehdî el-Mûsevî. 6 Cilt. Necef: Mektebetü'r-Ravzatü'l-Hayderiyye, ts.
- İran İslam Cumhuriyeti İslami Şura Meclisi. Kanun-i Nahve-i Ehda-i Cenîn be Zevceyn-i Nâbârûr. (20 Temmuz 2003). Erişim 21 Ağustos 2025. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93943>
- İnsan Hücre, Doku ve Organ Nakliyle İlgili Kuralları Düzenleyen Yasa. *KKTC Resmî Gazete EK III* 80 (21 Haziran 2016).
- Inhorn, Marcia C. "Globalization and Gametes: Reproductive 'tourism,' Islamic Bioethics, and Middle Eastern Modernity". *Anthropology & Medicine* 18/1 (Nisan 2011), 87-103. <https://doi.org/10.1080/13648470.2010.525876>
- IslamQuest. "آیا قرار دادن جنین حاصل از پیوند اسپرم و تخمک یک زن و شوهر در رحم زنی دیگر جایز است؟". Erişim 06 Ocak 2026. <https://islamquest.net/fa/archive/fa44829/tmpl/component/>
- Kahraman, Abdullah. "Tedavi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 254-256. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Karadâğî, Ali Muhyiddin - Muhammedî, Ali Yusuf. *Fıkhu'l-kadâyâ't-tıbbiyyeti'l-muâsıra*. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2006.
- Karadâvî, Yusuf. *Min Hedyi'l-İslâm Fetâvâ Muâsıra*. Kahire: Dâru'l-Kalem, 2003.
- Karâfî, Ebû 'Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. İdrîs. *el-Furûk envâr'ul-burûk fî envâi'l-furûk*. b.y.: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Karaman, Hayreddin. "Ca'feriyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Yayınları, 1995.
- Kartal Soysal, Esra. *Posthüman Dünyada Üreme*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023.
- Kâsânî, 'Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Haneffî. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406.
- Kıbrıs Tüp Bebek. "Embriyo Donasyonu". Erişim 31 Ağustos 2025. <https://www.kktctupbebek.com/tedavilerimiz/embriyo-donasyonu-ile-tup-bebek-tedavisi/>
- Kıbrıs Tüp Bebek Merkezi. "Embriyo Donasyonu". Erişim 28 Ağustos 2025. <https://tupbebekmerkezleri.kibris.com/embriyo-donasyonu/>
- Kilic, Selim vd. "Determination of the attitudes of Turkish infertile women towards surrogacy and oocyte donation". *Pakistan Journal of Medical Sciences* 25/1 (2009), 36-40.

- LGHC, Law of Georgia on Health Care. *Parliamentary Gazette* (10 Aralık 1997). Erişim 28 Aralık 2025. <https://matsne.gov.ge/en/document/view/29980?publication=37>
- el-Mecma'u'l-Fıkhiyyü'l-İslâmî. *Karârâtü'l-Mecma'i'l-Fıkhiyyi'l-İslâmî bi Mekketel-Mükerreme (1977-2010)*. Mekke: Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî, 2010.
- Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî. *Karârâtu ve tavsîyyâtu Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî*. Cidde: Munazzamatü't-Teâvünî'l-İslâmî, 2020.
- Mecma'u'l-Fıkhi'l-İslâmî ed-Düvelî. *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî 3/1*, 1987.
- Medhacî, Muhammed b. Hâil b. Ğaylan. *Ahkâmu'n-nevâzil fi'l-incâb*. Riyâd: Dâru Künûzi İşbilyâ, 2009.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Muğniyye, Muhammed Cevâd. *İlmü usûli'l-fikh fi sevbihi'l-cedîd*. Beyrût: Dâru't-Teyyâri'l-Cedîd - Dâru'l-Cevâd, 1988.
- Mutahharî, Murtazâ. *el-Usûl*. çev. Hasan Ali el-Hâşimî. Beyrût: Dâru'l-Velâ, 2009.
- Mutlu, Burcu. *Transnational Biopolitics and Family-Making in Secrecy: An Ethnography of Reproductive Travel from Turkey to Northern Cyprus*. Cambridge, MA, USA: Massachusetts Institute of Technology, PhD Thesis, 2019.
- Muzaffer, Muhammed Rıza. *Usûlü'l-fikh*. 4 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1990.
- Müessesetü'l-İmam el-Hûlî. "Mesâil fi't-tıb". Erişim 21 Ocak 2026. <https://www.al-khoei.us/books/?id=8372>
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. Beyrût, y.y., 1430.
- Omani Samania, Reza, vd. "Debate in Embryo Donation: Embryo Donation or Both-Gamete Donation?" *Reproductive Biomedicine Online* 19/1 (2009), 29-33. <https://doi.org/10.1016/S1472-Reproductive>
- Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun (Kanun No. 2238). *Resmî Gazete* 16655 (29 Mayıs 1979). Erişim 25 Eylül 2025. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2238&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Özaykal, Merve. "Ölüden Organ Naklinde Tartışmalı İki Fıkhi Mesele: Ölü Bedene Müdahale ve Beyin Ölümü". *Diyanet İlmi Dergi* 59/1 (16 Mart 2023), 251-284. <https://doi.org/10.61304/did.1217344>
- Özel Hastahane, Özel Klinik, Özel Dispanser ve Özel Muayenehaneler (Denetim) Yasası – Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Tüzüğü. *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Resmî Gazete Ek III Tebliğ ve İlanlar* (26 Ağustos 2009).
- Padela, Aasim I. vd. "Producing Parenthood: Islamic Bioethical Perspectives & Normative Implications". *The New Bioethics: A Multidisciplinary Journal of Biotechnology and the Body* 26/1 (Mart 2020), 17-37. <https://doi.org/10.1080/20502877.2020.1729575>
- Perkins, Kiran M. vd. "Differences in the Utilization of Gestational Surrogacy between States in the U.S". *Reproductive Biomedicine & Society Online* 5 (Nisan 2018), 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.rbms.2017.08.002>
- Raadina Health. "Egg Donation in Iran: A Complete Guide". Erişim 31 Ağustos 2025. <https://raadinahealth.com/en/treatments/egg-donation>
- Raadina Health. "Embryo Donation in Iran". Erişim 31 Ağustos 2025. <https://raadinahealth.com/en/treatments/embryo-donation-in-iran>
- Raadina Health. "IVF with Sperm Donor in Iran". Erişim 31 Ağustos 2025. <https://raadinahealth.com/en/treatments/sperm-donation>
- Raadina Health. "Surrogacy in Iran". Erişim 31 Ağustos 2025. <https://raadinahealth.com/en/blog/surrogacy-in-iran>
- Saeedinia, Mostafa vd. "Challenges of Egg, Sperm, and Embryo Donation from the Perspective of Iranian Experts: A Qualitative Study". *Archives of Iranian Medicine* 28/6 (01 Haziran 2025), 356-366. <https://doi.org/10.34172/aim.33938>

- Sağlıkla İlgili Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (Kanun No. 7151). *Resmî Gazete* 30616 (15 Kasım 2018).
- Salama, Mahmoud vd. "Cross border reproductive care (CBRC): a growing global phenomenon with multidimensional implications (a systematic and critical review)". *Journal of Assisted Reproduction and Genetics* 35/7 (Temmuz 2018), 1277-1288. <https://doi.org/10.1007/s10815-018-1181-x>
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Marife, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Usûl*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. Kahire: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1954.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât*. thk. Muhammed Murâbî. 4 Cilt. Şam: Müessesetü er-Risâle Nâşirûn, 1434.
- Şimşek, Ayşe. "İslâm Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (30 Ekim 2014), 241-266.
- Şîrâzî, Nâsır Mekârim. *el-Fetâvâ'l-cedîde*. 3 Cilt. Erişim 21 Ocak 2026. <https://www.masaha.org/book/view/5339>
- Talib, Muhammed Mecid Abbas - Firdavsi, Muhammed Nuzri. "Hukmü't-telkîhi's-sınâi fi'l-fıkhi'l-İslâmî". *Mecelletü'l-Câmiati'l-Irâkiyye* 3/66 (2024), 125-129.
- Tavakkoli, Saeid Nazari. "The Lineage of Children Born by Sperm Donation: A Shiite Perspective". *International Journal of Fertilization and Sterility* 9/3 (2015), 403-410. <https://doi.org/10.22074/ijfs.2015.4557>
- TebMedTourism. "A Deep Dive into Egg Donation in Iran: Procedures, Laws, and Opportunities". Erişim 27 Ağustos 2025. <https://tebmedtourism.com/blog/infertility-treatment/ivf-egg-donation-in-iran/>
- TebMedTourism. "Gender Selection Rules in Different Countries". Erişim 27 Ağustos 2025. <https://tebmedtourism.com/blog/infertility-treatment/gender-selection-rules-in-different-countries/>
- TebMedTourism. "Sperm Donation in Iran". Erişim 27 Ağustos 2025. <https://tebmedtourism.com/sperm-donation-in-iran/>
- TebMedTourism. "Surrogacy in Iran". Erişim 27 Ağustos 2025. <https://tebmedtourism.com/surrogacy/>
- Tıp ve Sağlıkla İlgili Fetvalar*. haz. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünen*. Kahire, y.y., 1978.
- Tulay, Pınar - Atılan, Okan. "Oocyte donors' awareness on donation procedure and risks: A call for developing guidelines for health tourism in oocyte donation programmes". *Journal of the Turkish-German Gynecological Association* 20/4 (2019), 236-242. <https://doi.org/10.4274/jtgg.a.galenos.2018.2018.0110>
- U.S. National Library of Medicine. "In vitro fertilization". *MedlinePlus*. Erişim 06 Ocak 2026. <https://medlineplus.gov/ency/article/007279.htm>
- ÜYTE, Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik. (30 Eylül 2014). Erişim 25 Eylül 2025. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20085&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Yakın Doğu Üniversitesi Tüp Bebek Merkezi. "Sperm Donasyonu". Erişim 31 Ağustos 2025. <https://tupbebek.neu.edu.tr/tedavilerimiz/sperm-donasyonu>
- Zeydan, Abdülkerim. *el-Mufasssal fî ahkâmî'l-mer'e ve beyti'l-müslim*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1989.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Notları: Bu çalışma yazarların Uluslararası Helal Kongresi'nde (IHC 2024, Ankara) "Tüp Bebek Merkezlerinde Tedavi Kavramının Aşındırılması ve Helal Yaşam Sınırlarının İhlâli- Kuzey Kıbrıs Örneği" başlığıyla sundukları tebliğin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

Yazarların Katkıları: Birinci Yazar %60, İkinci Yazar %40 katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zekâ Bildirimi: Bu makalede yapay zekâ aracından çeviri amaçlı yararlanılmıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale *iThenticate* tarafından taranmıştır.